

Kmetijska strokovna pospeševalna služba v prizadevanjih za kar največji pridelek hrane (1970–1990)

Marta Rendla

Dr., znanstvena sodelavka
Inštitut za novejšo zgodovino
Privoz 11, SI–1000 Ljubljana, Slovenija
e-pošta: marta.rendla@inz.si

Izvilleček:

Avtorica predvsem na osnovi analize internega gradiva Zadrufne zveze Slovenije predstavi delovanje kmetijske strokovne pospeševalne službe v zadnjih dveh desetletjih socialistične Slovenije. Po oživitvi socialističnega zadrufništva na začetku sedemdesetih let prejšnjega stoletja se je kmetijska strokovna pospeševalna služba v okviru novega koncepta razvoja kmetijstva in živilskopredelovalne industrije posvečala prenosu znanj in znanstvenih dognanj s področja kmetijstva v kmetijsko pridelavo obeh sektorjev kmetijskega lastništva z namenom uresničitve strateških ciljev kmetijstva.

Ključne besede:

kmetijstvo, kmetijska strokovna pospeševalna služba, zadrufništvo, socializem, Slovenija

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije
Maribor, letnik 25 (2025), št. 3, str. 765–806, 155 cit., 7 slik
Jezik: slovenski (izvilleček slovenski in angleški, povzetek angleški)

Uvod¹

Prispevek se osredotoča na obravnavo delovanja, pomen in rezultate dela kmetijske strokovne pospeševalne službe v zadnjih dveh desetletjih socialistične Slovenije. Več kot dvajsetletno zapostavljanje in zaostajanje kmetijstva za drugimi gospodarskimi panogami, pa tudi vzor razvitih industrijskih držav, ki so vzporedno z razvojem industrije in deagrarizacijo s tehnično in tehnološko revolucijo intenzivno pospeševale svoje kmetijstvo, sta vplivala na to, da se je komunistična oblast v obdobju 1968–1971 odločila za hitrejši razvoj kmetijstva in skladnejši gospodarski razvoj Slovenije. Oblikovala je nov, t. i. *Koncept dolgoročnega razvoja kmetijstva in živilske industrije za obdobje 1968–1990*.² Bistvo novega koncepta kmetijske politike komunistične oblasti je bila pomembna sprememba v odnosu do zasebnega kmetijstva. V nasprotju s prejšnjo politiko, ki je z različnimi omejevalnimi ukrepi zatirala in dušila gospodarski potencial zasebnega kmetijstva ter zasebnim kmetijam onemogočala razvoj in preživetje, je nova strategija predvidevala njihovo čim tesnejše vključevanje v družbeno organizirano kmetijsko pridelavo. Potenciale zasebnega kmetijskega sektorja, ki je obdeloval kar 82 odstotkov vse kmetijske in 88 odstotkov obdelovalne zemlje, so v povezavi s socialističnim zadružništvom začeli prepoznavati kot pomembne pri zagotavljanju prehranske varnosti.³ Prevladalo je namreč stališče, da je konstantno povojno zaostajanje kmetijstva družbenega in zasebnega sektorja, tako po dohodkih kot akumulativnosti, za drugimi gospodarskimi panogami mogoče preseči le z večjimi naložbami v oba sektorja in tako ustvariti boljše možnosti za zadostitev potreb po prehranski varnosti. Ključno vlogo pri uresničevanju strateških usmeritev kmetijstva in živilske industrije, še zlasti pri obnovi zasebnega kmetijstva, naj bi v okviru oživitve zadružništva odigrala kmetijska strokovna pospeševalna služba. Opredeljena je bila kot najpomembnejši člen osnovnih enot kmetijskih organizacij, njena naloga pa je bila organiziranje in pospeševanje (naročene) tržne kooperacijske pridelave prek uvajanja novih tehnologij v kmetijsko pridelovanje.⁴ To je pomenilo, da naj bi

¹ Članek je nastal v okviru raziskovalnega programa P6-0280: *Ekonomska, socialna in okoljska zgodovina Slovenije*, ki ga financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS).

² Zadružna zveza Slovenije, interno gradivo, XV. redni občni zbor. *Letno poročilo 1986* (Ljubljana, 1987), str. 1 (dalje: XV. redni OZ).

³ Zadružna zveza Slovenije, interno gradivo, *Razvoj in stanje slovenskega kmetijstva v luči nalog zadružne zveze SR Slovenije. Ustanovni občni zbor Zadružne zveze SR Slovenije* (Ljubljana, 6. julij 1972), str. 8, 13, 17 (dalje: *Razvoj in stanje slovenskega kmetijstva*); Zadružna zveza Slovenije, interno gradivo, *Poročilo Zadružne zveze SR Slovenije 1972–1976* (Ljubljana, 1976), str. 20 (dalje: *Poročilo ZZS 1972–1976*).

⁴ Ana Barbič, *Kmetov usakdan: položaj in prihodnost družinskih kmetij na Slovenskem* (Ljubljana, 1991), str. 223 (dalje: Barbič, *Kmetov usakdan*).

poskrbela za prenos novih znanj in tehnoloških dognanj s področja kmetijstva v prakso ter da bi se zasebni kmetje, ki so do tedaj bili izključeni iz možnosti pridobivanja sodobnih kmetijskih tehnoloških znanj in modernizacije, povezovali med seboj in s kmetijskimi organizacijami (z matično združno organizacijo) ter razvili sodobnejšo proizvodnjo, pridelali več za trg in dosegli večjo produktivnost in višji dohodek.⁵

Ker je novi koncept razvoja kmetijstva in živilske industrije poudarjal pomen obeh sektorjev kmetijskega lastništva za prehransko varnost, medtem ko je koncept kmetijske politike, zasnovan neposredno po končani drugi svetovni vojni, težišče razvoja kmetijstva postavljal predvsem na državni/družbeni sektor,⁶ podajam tudi kratek oris kmetijske politike za prvih petindvajset let socialističnega obdobja.

Socialistična Jugoslavija in Slovenija kot njen integralni del sta podobno kot druge komunistične države pod sovjetskim vplivom pospešeno in prisilno industrializacijo države zasnovali na zapostavljenosti kmetijstva ter na gospodarski, politični in socialni diskriminaciji kmečkega prebivalstva. Socialistično kmetijsko politiko in kmetijstvo pod vodstvom komunistov sta označevala usklajevanje ekonomskih namenov s političnimi, ideološkimi cilji ter iskanje načina za uspešno organiziranost kmetijske proizvodnje. Osrednjo ideološko skrb komunistične oblasti – še zlasti prvih petindvajset let po vojni – je predstavljalo kmečko vprašanje, strah pred premožnim kmetom. Jugoslovanski ideologi kmetijske politike so po marksistični tradiciji in sovjetskem vzoru izhajali iz teze, da zasebno kmetijstvo ne glede na velikost nenehno odpira možnosti krepitve kapitalističnih odnosov na podeželju.⁷ Vodilni snovalec jugoslovanske kmetijske politike, Slovenec Edvard Kardelj, je rešitev za kmečko vprašanje in rekonstrukcijo kmetijstva videl v novem socialističnem kmetijskem združni-

⁵ Poročilo ZZS 1972–1976, str. 20.

⁶ V prispevku se v skladu s sprejemanjem ustavnih zakonov smiselno uporabljata izraza državni/družbeni sektor. Ustavni zakon Federativne ljudske republike Jugoslavije (1946) je po zgledu sovjetske ureditve opredelil tri lastninske oblike: državno, združno in zasebno lastnino; ko pa je zvezni ustavni zakon leta 1953 kot temelj družbene ureditve uvedel samoupravljanje, je namesto prejšnje državne in združne lastnine vpeljal družbeno lastnino (kot lastnino vseh in nikogar). Glej Franci Avsec, "Zadruga na Slovenskem: kratek zgodovinski oris", *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo: Solidarnostne ekonomije* 46, št. 1–2 (2028), str. 110.

⁷ Slava Partlič, "'Znanost' v agrarni politiki Jugoslavije", *Teorija in praksa* 26, št. 3–4 (1989), str. 430–432 (dalje: Partlič, "'Znanost' v agrarni politiki"); Lazarevič Žarko, "Uvod: Socialistično kmetijstvo med ideologijo in pragmatizmom," v: *Pol kmet, pol proletarec: integrirana kmečka ekonomija v socialistični Sloveniji, 1945–1991* (Koper, 2023), str. 12 (dalje: Lazarevič, "Uvod"). 11–23.

štvu, ki se je po smotrih razlikovalo od klasičnega združništva.⁸ Socialistično kmetijsko združništvo, ki naj bi z ekonomskega in političnega vidika dopolnjevalo agrarno reformo, je videl kot politično sredstvo za "uničenje ostankov kapitalističnega izkoriščanja".⁹ Jugoslavija in z njo njen slovenski del sta v kmetijski politiki in pri kmečkem vprašanju namreč sledila marksistični strategiji, ki je socializem kot ekonomsko učinkovit in socialno pravičen sistem gradila na odpravi kmetov kot družbenega sloja in njihovi preobrazbi v delavce v okviru velike, industrijske, kolektivne socialistične kmetijske proizvodnje.¹⁰ Pri tem sta se zavzemali za zmerno, mehko pot h kolektivizaciji vasi. "Specifično pot h kolektivizaciji vasi", kot je mehko pot poimenoval Edvard Kardelj leta 1947, naj bi Jugoslavija izvedla prek socialističnega kmetijskega združništva, s katerim, kot se je izrazil, "lahko dosežemo več, kot so dosegli Rusi", z odkrito kolektivizacijo.¹¹ Komunistično vodstvo se je tako odločilo za taktiko postopne dušitve zasebnega kmetijskega sektorja, za preudarno in prikrito krepitev državnega sektorja, na katerega naj bi prenesli težišče kmetijske proizvodnje.

Jugoslovanski ideologi socialistične kmetijske politike so podobno kot druge nekdanje vzhodnoevropske socialistične države propagando sovjetske kolektivizacije kmetijstva sprejeli kot resnično. V sovjetski kolektivizaciji so videli model, kako z vzpostavitvijo velikih socialističnih podjetij preseči podeželsko nerazvitost in revščino ter obenem zagotoviti kapital za hitro industrializacijo.¹² Kljub temu da so se zgledovali po sovjetskemu modelu, pa so v izvedbi in taktiki kmetijske politike v samem bistvu, kot kažejo različne etape razvijanja in izvajanja jugoslovanske kmetijske politike, že od samega začetka vzpostavljanja socialističnega kmetijstva bili proti "trdi kolektivizaciji", kakršno je izvajal Stalin, četudi so jo v letih 1949–1953 zaradi očitkov iz Moskve izvajali, da bi dokazali, da so vendarle na stalinistični liniji.¹³

⁸ Klasično združništvo je imelo namen pospeševati gospodarske koristi in razvijati gospodarske ali družbene dejavnosti svojih članov iz vrst drobnega gospodarskega sektorja (trgovcev, obrtnikov, kmetov, delavcev) s pomočjo skupnega poslovnega obrata (zadruga) v okolju, ki mu je vladala moč kapitala. Glej Žarko Lazarevič, Marta Rendla in Janja Sedlaček, *Zgodovina združništva v Sloveniji: (1856–1992)* (Ljubljana, 2023), str. 150 (dalje: Lazarevič, Rendla in Sedlaček, *Zgodovina združništva*); Matija Kovačič, "Kmetijstvo v razvoju podeželja", v: *Pribodnost slovenskega podeželja: prostor, prebivalci, gospodarske dejavnosti* (Novo mesto, 1991), str. 174 (dalje: Kovačič, "Kmetijstvo v razvoju podeželja").

⁹ Glej: Zdenko Čepič, "Kmetje in združništvo v pogledih Edvarda Kardelja", v: Alojz Cindrič (ur.), *Čarni jev zbornik mednarodnih družboslovnih in humanističnih razprav = A Festschrift for Ludvik Čarni, studies in social and humanities sciences* (Ljubljana, 1998), str. 325–336.

¹⁰ Partlič, "Znanost" v agrarni politiki", str. 430–432.

¹¹ Zdenko Čepič, "Spor z Informbirojem in jugoslovanska kmetijska politika", v: *Jugoslavija v hladni vojni*: [zbornik z znanstvenega posveta Jugoslavija v hladni vojni, Ljubljana, 8.–9. maja 2000] = *Yugoslavia in the cold war: [the collection of papers at the Scientific Conference Yugoslavia in the Cold War, Ljubljana, 8–9 May 2000]* (Ljubljana, 2000), str. 327, 328 (dalje: Čepič, "Spor z Informbirojem").

¹² Nigel Swain, *Collective Farms which Work?* (Cambridge, 1985), str. 1.

¹³ Čepič, "Spor z Informbirojem", str. 327, 328.

Podlago za rekonstrukcijo kmetijstva in rešitev kmečkega vprašanja prek socialističnega združništva naj bi omogočila predhodno izvedena agrarna reforma. Reforma (1945–1948), ki je z administrativnim načinom razdeljevanja zaplenjene in razlašene zemlje pomenila nadaljnjo drobitev kmečke posesti, saj je po večini ustvarila do 5 hektarjev zemlje velike kmetije, je pravzaprav pomenila predpogoj za kmetijsko politiko, zasnovano na državnem/družbenem in združenem kmetijskem sektorju ter na množici drobnih zasebnih kmetij, ki bi se bile zaradi ekonomske prisile primorane prek socialističnega združništva navezati na državni kmetijski sektor. Pri uzakonitvi te reforme je ob razreševanju agrarnega vprašanja in zemljiško-lastninske strukture šlo tudi za politično taktiko, za razreševanje kmečkega vprašanja. Agrarna reforma je namreč povzročila nastanek zvečine takih kmetij, ki niso bile sposobne ustvarjati presežkov za prodajo in preživljati družin brez iskanja virov zaslužka izven agrarnih dejavnosti.¹⁴

Socialistično kmetijsko združništvo je oblasti pomenilo instrumentalizacijo za doseg političnih in ekonomskih ciljev vizij kmetijske politike, saj naj bi kot vmesni člen med državnim/družbenim in zasebnim kmetijskim sektorjem s političnega vidika služilo nadzoru, usmerjanju in vključevanju prevladujočega zasebnega kmetijskega sektorja¹⁵ v državni/družbeni kmetijski sektor.¹⁶ S tem naj bi zadostili tudi ekonomskim ciljem. Socialistični združni kmetijski sektor je služil kot "opora državi pri izvajanju državnega gospodarskega načrta," kar je pomenilo, da se je proizvodnja zasebnega sektorja, ki je bil iz eksistenčne nuje navezan na družbenega, podružbila in s tem prispevala k povečevanju celotne kmetijske proizvodnje.¹⁷

Za socialistično Jugoslavijo in Slovenijo je bilo značilno, da je pogosto prihajalo do sprememb v gospodarski usmeritvi. V drugi polovici petdesetih let je prišlo do skladnejšega razvoja gospodarskih panog, med katerimi naj bi večje pozornosti bilo deležno tudi za drugimi gospodarskimi panogami zaostajajoče kmetijstvo. Konec petdesetih let je prevladalo tudi spoznanje, da je dotedanji razvoj zasebnega kmetijstva in kmetijskega združništva prišel do stopnje, ko je bilo treba težišče razvoja kmetijstva po stališčih oblikovalcev kmetijske politike enostransko preusmeriti na družbeni kmetijski sektor, saj naj bi ta skupaj z

¹⁴ Zdenko Čepič, "Kaj, kako, zakaj? Oris odnosa države do kmetijstva in kmetov v zgodnjem jugoslovanskem socializmu, 1945–1953 (poudarek na Sloveniji)", *Prispevki za novejšo zgodovino (Zbornik Andreja Studna)* 64, št. 1 (2024), str. 580, 581.

¹⁵ Med dvema temeljnima oblikama kmetijskih gospodarstev, zasebnimi in družbenimi, so ob koncu socialističnega obdobja po številu in obsegu zemljišč prevladovala zasebne kmetije. Družbena kmetijska gospodarstva so upravljala le s približno 15 odstotki kmetijskih zemljišč v družbeni lasti. Glej Kovačič, "Kmetijstvo v razvoju podeželja", str. 166.

¹⁶ Lazarevič, Rendla in Sedlaček, *Zgodovina združništva*, str. 150, 153.

¹⁷ Prav tam, str. 150.

najnaprednejšim delom zadružnega sektorja zadostoval in zmozel zagotavljati potrebe prehranske varnosti.¹⁸

V reformnih šestdesetih letih je tako tudi na področju kmetijstva prišlo do reorganizacije. Prevladala je želja po oblikovanju močnega družbenega kmetijskega sektorja z velikimi in močnimi kmetijskimi obrati in podjetji.¹⁹ Operativno je to pomenilo združevanje zadrug v velike zadruge in pridruževanje kmetijskih zadrug k družbenim kmetijskim podjetjem – agrokombinatom. Ker je imela industrializacija prednost, sta oba kmetijska sektorja redno zaostajala za industrijo. Kljub temu pa je zasebni kmetijski sektor v Sloveniji in drugod po Jugoslaviji po donosnosti in produktivnosti redno zaostajal za družbenim, kar je bila posledica tako cenovne politike kot administrativnega omejevanja naložb v zasebne kmetije.²⁰

Ob reorganiziranju kmetijstva je bil v šestdesetih letih živahen razvoj kmetijskega zadružništva s socialistično kooperacijo na osnovi pogodbenega odkupa, ki so ga zasnovali po odpravi trde kolektivizacije po letu 1953, prekinjen. Ukinjena je bila tudi interesna zastopniška organizacija kmetov, Glavna zadružna zveza Slovenije.²¹ Posledično je tudi zaradi tega prišlo do odmika zadrug od kmetov. Krepitev družbenega kmetijstva z izrazitim usmerjanjem na t. i. agrokombinate je pomenila podcenjevanje zasebnega kmeta in zanemarjanje potencialov zasebnega kmetijstva.²² Kmetje so v razmerah delovanja zadrug po načelih podjetij in z dajanjem vse večjih prednosti delavcem pri njihovem upravljanju postajali zgolj pogodbeniki v kooperaciji, brez večjega vpliva na delovanje zadrug in obratov za kooperacijo. Prizadevanja zadrug so se osredotočila na doseganje kar največjega dohodka, ki je bil dejansko dohodek kolektiva, ne zadržnikov. To je bila tudi ovira, da zadruge niso prevzemale drugih nalog, kot je bila skrb za izobraževanje. Prav tako niso ustrezno opravljale svojih osnovnih nalog, kot sta bila oskrba kmetov z za kmetovanje potrebnim materialom in odkup pridelkov.²³

Kmečko prebivalstvo se je bilo prisiljeno zaposliti v neagrarnem sektorju zaradi dveh ključnih dejavnikov; prvi je bila neugodna kmetijska politika, s katero je oblast zlasti prvih petindvajset let po vojni z različnimi omejevalnimi

¹⁸ *Kmetijsko zadružništvo na Slovenskem* (Ljubljana, 1983), str. 27 (dalje: *Kmetijsko zadružništvo*).

¹⁹ *Razvoj in stanje slovenskega kmetijstva*, str. 8, 13, 17.

²⁰ Miekō Nishimizu in John M. Page, "Total Factor Productivity Growth, Technological Progress and Technical Efficiency Change: Dimensions of Productivity Change in Yugoslavia, 1965–78" *The Economic Journal* 92, št. 368 (1982), str. 920–936.

²¹ Franci Avsec, "Kmetijsko zadružništvo na Slovenskem", v: *Kmetijsko zadružništvo* (Ljubljana, 1998), str. 4 (dalje: Avsec, "Kmetijsko zadružništvo").

²² *Razvoj in stanje slovenskega kmetijstva*, str. 8, 13, 17.

²³ *Kmetijsko zadružništvo*, str. 22, 23, 25–27; Avsec, "Kmetijsko zadružništvo", str. 4, 5; *Razvoj in stanje slovenskega kmetijstva*, str. 17, 18.

ukrepi zavirala zasebno kmetovanje, drugi dejavnik pa so bile skoraj neomejene možnosti zaposlitve v industriji, ki so prinašale pravice in socialne ugodnosti.

Kmetijska politika je z neugodnimi ukrepi za kmeta tlačila in dušila razvojne potenciale zasebnega kmetijstva. Med temi sta izstopala določitev zemljiškega maksimuma, ki ga je leta 1953 že drugič po vojni znižala na 10 ha obdelovalne zemlje, in prepoved modernizacije oziroma opremljanja s kmetijskimi stroji in traktorji, ki je veljala do leta 1967. Ker je velik del kmetov na svojih majhnih družinskih kmetijah, ki so v povprečju merile 5,5 hektarja s samo 2,5 hektarja obdelovalne zemlje,²⁴ težko ustvaril dohodek za preživetje, so bili primorani poiskati zaposlitev izven kmetijstva. Agrarna revščina in agrarna prenaseljenost, torej ekonomska nuja na eni strani ter na drugi možnosti zaposlovanja v industrijskem sektorju, sta spodbudili odliv kmečke delovne sile iz kmetijstva v neagrarne sektorje. Deagrarizacija je privedla do opuščanja kmetovanja, medtem ko je delna deagrarizacija pomenila pojav mešanih kmetij oziroma polkmetij. Oba procesa so tako poganjale podcenjenost kmečkega dela, velike potrebe industrije po delovni sili in ker je redna zaposlitev prinašala višji in bolj zanesljiv dohodek ter socialne pravice in ugodnosti, izhajajoče iz dela. Oblast si je z ustvaritvijo sloja prebivalstva z minimalnimi možnostmi za preživetje omogočila vir delovne sile za načrtovano industrializacijo.²⁵

V drugi polovici šestdesetih let je ob odpiranju države v svet in ob prepoznavanju, da družbeni kmetijski sektor ne zmore zadostiti naraščajočim potrebam po hrani, prišlo do delne depolitizacije kmetijstva. V okoliščinah upada kmečkega prebivalstva na 20 odstotkov je takrat izzvenela tudi agrarna prenaseljenost in umikal se je strah pred premožnim kmetom. Nastopile so razmere za oblikovanje novega koncepta kmetijske politike (1968–1971), ki je zagovarjal stališče, da je treba za zadostitev potreb po prehranski varnosti razvijati oba sektorja kmetijskega lastništva. Ekonomske potenciale zasebnega kmetijstva, ki so bili dotlej zanemarjani, naj bi poslej za dosego strateških ciljev kmetijstva v večji meri vključili v razvojne načrte kmetijstva in živilske industrije.

Kmetijska strokovna pospeševalna služba: naloge in dejavnosti

V skladu z novim konceptom kmetijske politike je strategija razvoja kmetijstva in živilske industrije kmetijsko strokovno pospeševalno službo z njenimi smotri

²⁴ Marija Makarovič, "Družine z vitalnih in odmirajočih kmetij v luči nekaterih odnosov", v: *Prihodnost slovenskega podeželja: prostor, prebivalci, gospodarske dejavnosti* (Novo mesto, 1991), str. 155 (dalje: "Družine z vitalnih in odmirajočih kmetij").

²⁵ Žarko Lazarevič, *Delo in zemlja. Male študije kmečkega sveta* (Ljubljana, 2022), str. 105; Čepič, "Kmetijska politika in kmetijstvo", str. 891; Barbič, *Kmetov vsakdan*, str. 248–256, 257, 266; Makarovič, "Družine z vitalnih in odmirajočih kmetij", str. 135.

umeščala v integralni del ukrepov za doseg razvojnih nalog kmetijstva. Prednostna naloga te službe je bila, da zasebnemu kmetijskemu sektorju, do tedaj izključenemu iz možnosti pridobivanja sodobnih kmetijskih tehnoloških znanj in modernizacije, s svetovanjem in izobraževanjem o novih tehnikah kmetijske pridelave pomaga povečati kmetijsko proizvodnjo. Na začetku sedemdesetih let je zato prišlo do oživitve socialističnega združništva in revitalizacije kmetijske strokovne pospeševalne službe kot sestavnega dela združnih organizacij. V obdobju zapostavljanja kmetijskega združništva v šestdesetih letih je bila namreč učinkovitost kmetijske strokovne pospeševalne službe pri prenosu znanstvenih dognanj in spoznanj v široko prakso na najširši krog kmetovalcev omejena na minimum. Uporaba izsledkov kmetijskih znanosti je bila zaradi prepričanja, da bo potrebe po prehranski varnosti zagotavljal družbeni sektor kmetijstva, dostopna le družbenemu kmetijskemu sektorju, medtem ko uporaba znanstvenih dosežkov s področja kmetijskih znanosti za individualne kmetije, torej zasebni kmetijski sektor, ni bila zaželen, če ni bila neposredno vezana na posredniško vlogo zadrug ali družbenega sektorja.²⁶

Revitalizirana in na začetku sedemdesetih let posodobljena kmetijska pospeševalna služba se je pri svojem delu posvetila uvajanju tehničnih in bioloških inovacij v široko prakso, usmerjanju in nudenju strokovne pomoči tržno usmerjenim kmetijam ter prizadevanjem, kako kmete povezati v razne kmečke skupnosti.²⁷ Pri tem se je povezovala z drugimi dejavnostmi združnih organizacij, notranjo proizvodno in upravno organiziranostjo, organizacijo in delovanjem hranilno-kreditnih služb ter predelovalnimi in trgovskimi podjetji.²⁸

Zaradi skromnega obstoja literature s področja obravnavane tematike prispevek temelji pretežno na sistematičnem pregledu in analizi internega gradiva Zadružne zveze Slovenije – na njenih letnih poročilih. Med redkimi deli in avtorji, ki so se vsaj deloma dotaknili preučevanja kmetijske strokovne pospeševalne službe v obravnavanem obdobju, velja omeniti zbornik *Znanstveno tehnološki posvet Znanost in praksa v proizvodnji brane* (1981) in pa monografijo *Kmetov usakdan: položaj in prihodnost družinskih kmetij na Slovenskem* (1991) ruralne sociologinje Ane Barbič. Zbornik poudarja pomen znanja in implementacije znanstvenih dognanj v kmetijsko pridelavo. Barbič v kontekstu kmetijstva in zanimanja za zasebne družinske kmetije nekaj pozornosti namenja tudi značilnostim in učinkovitosti kmetijske strokovne pospeševalne službe. Ker je

²⁶ Zdravko Mlinar, "Sociologija, agrarna politika in razvoj podeželja", *Teorija in praksa* 7, št. 6–7, 1970, str. 903, 904.

²⁷ Zadružna zveza Slovenije, interno gradivo, *XIII. redni občni zbor. Letno poročilo 1984* (Ljubljana, 1985), str. 25 (dalje: *XIII. redni občni zbor*).

²⁸ Zadružna zveza Slovenije, interno gradivo, *Organizacije združenih kmetov in skupnosti na podlagi pogodbe*, str. 11.

bilo delovanje te službe kompleksno in ji do sedaj še ni bila namenjena ustrezna pozornost, to vrzel zapolnjuje pričujoči prispevek.

Delo kmetijske strokovne pospeševalne službe na vseh ravneh, na lokalni v strokovnih službah v združnih organizacijah, ki so bile neposredni operativni nosilci in izvajalci pretežnega dela kmetijskega pospeševalnega programa, območni, torej v sedmih regionalnih kmetijskih in živinorejsko-veterinarskih pospeševalnih zavodih v Novi Gorici, Ljubljani, Kranju, Celju, Mariboru, Ptuj, Murski Soboti in na Inštitutu za hmeljarstvo Žalec, ter republiški ravni, na leta 1975 ustanovljenem Republiškem centru za pospeševanje kmetijstva pri Zadrugi zvezi Slovenije in v raziskovalnih in pedagoških institucijah, se je v okviru treh vrst nalog nanašalo na devet področij kmetijstva in je bilo še zlasti namenjeno obnovitvi zasebnega kmetijstva. V zadnjih dveh desetletjih socialističnega obdobja se je razvila v razvejano strokovno in izobraževalno dejavnost. V osnovi si je kmetijska strokovna pospeševalna služba v okviru kmetijskih organizacij na vsaki kmetiji in celotnem kmetijskem prostoru prizadevala intenzivirati kmetijsko proizvodnjo, tako rastlinsko kot živalsko. Služba, ki je na začetku osemdesetih let dobivala značaj razvojno-tehnološke službe kooperacijske proizvodnje in se danes imenuje kmetijska svetovalna služba, se je pri svojem delu podrejala kmetijski politiki in strateškim usmeritvam kmetijstva – dolgoročnemu (1969–1990) in srednjeročnim programom razvoja kmetijstva in živilskopredelovalne industrije. Ideja je bila uresničiti t. i. zeleni plan oziroma doseči od 85- do 88-odstotno stopnjo samopreskrbe.²⁹

Prva skupina nalog je bila osredotočena na povečanje proizvodnje v živinoreji in rastlinski pridelavi na posameznih kmetijah; druga je zadevala racionalizacijo vlaganj v proizvodnjo zasebnega kmetijstva; tretja, ključna naloga pa je bila intenziviranje in specializacija proizvodnje na čistih in mešanih kmetijah, ki so imele potencial za preusmeritev v učinkovito tržno pridelavo.³⁰ Kmetijska strokovna pospeševalna služba je z izvajanjem treh skupin nalog v kmetijski pridelavi in prireji pokrivala naslednja področja svetovanja kmetom: rastlinsko pridelavo, živinorejo, proizvodne skupnosti kot osnovno obliko povezovanja kmetov in usmerjanja kmetijske proizvodnje v njih, izobraževanje kmetov, organiziranost kmetijske strokovne pospeševalne službe, razvoj kmečkega turizma, izobraževanje kmečkih žensk – kmetijsko gospodinjstvo pospeševalno službo in dejavnost mladih združnikov.³¹

²⁹ Zadruga zveza Slovenije, interno gradivo, *Razvoj in stanje slovenskega kmetijstva v luči nalog zadruga zveze SR Slovenije. Ustanovni občni zbor Zadruga zveze SR Slovenije* (Ljubljana, 6. julij 1972), str. 14, 23 (dalje: *Razvoj in stanje slovenskega kmetijstva*).

³⁰ *Poročilo ZZS 1972–1976*, str. 29.

³¹ Zadruga zveza Slovenije, interno gradivo, *X. redni občni zbor. Poročilo upravnega odbora za X. redni občni zbor Zadruga zveze Slovenije* (Ljubljana, 1982), str. 42. (dalje: *X. redni OZ*); Zadruga zveza Slovenije, interno gradivo, *XVII. redni občni zbor, Letno poročilo 1988* (Ljubljana, 1989), str. 2, 31 (dalje: *XVII. redni OZ*).

V okviru navedenih področij svetovanja kmetom je služba pozornost namenjala boljši rabi travnatega sveta, povečanju njivske krme, večjemu pridelovanju žit, zvišanju hektarskih donosov krompirja, povečanju prireje kakovostnega mesa ter obnovi planšarstva in ovčereje. Ker so potrebe notranjega trga narekovale tudi hitrejšo obnovo sadnih nasadov, izvozne možnosti pa obnovo hmeljarstva in nadaljnje razvijanje vinogradništva, je kmete informirala tudi o novostih na teh področjih.³² V prvi polovici osemdesetih let je kmetijska pospeševalna služba dobila vrsto konkretnih nalog pri organiziranju tržne pridelave pšenice, sladkorne pese, krompirja, intenziviranja travinja in njivskega pridelovanja krme. Soočala se je tudi z izzivi, ki so jih prinašale krizne razmere v državi. Z dobro organiziranostjo vseh vpletenih služb naj bi preseгла težave oskrbe z za kmetijstvo pomembnim materialom, kot so bila mineralna gnojila, zaščitna sredstva, semena, nadomestni deli in gorivo.³³ V tranzicijskem obdobju, na prehodu iz netržnega v tržno gospodarstvo, pa je bila služba v okoliščinah prehoda na informatizacijo družbe sama deležna izobraževanja s področja računalništva in informatike, ki ga je izvajal Republiški center za pospeševanje kmetijstva.³⁴ Da bi kmetje intenzivirali rastlinsko proizvodnjo, je kmetijska strokovna pospeševalna služba svetovala glede urejanja kmetijskih zemljišč in fertilizacije ter posameznih posevkov. Pri obnovi nasadov je svetovala o sadjarstvu, vinogradništvu in hmeljarstvu. Na področju živinoreje je bila pozornost v kontekstu intenziviranja celotne kmetijske proizvodnje namenjena zlasti kakovostni in ekonomično doma pridelani krmi.³⁵ Da bi povečali živinorejsko proizvodnjo, je kmetijska strokovna pospeševalna služba svetovala tudi pri urejanju gospodarskih objektov in glede posameznih živinorejskih panog, kot so govedoreja, prašičereja, perutninarstvo, konjereja, ovčereja in kunčereja. V povezavi s celotno kmetijsko proizvodnjo je bila prednostna naloga kmetijske strokovne pospeševalne službe svetovati kmetom pri uvajanju novih perspektivnih oblik proizvodnega povezovanja kmetov v kmečke in proizvodne skupnosti ter v zvezi z dolgoročno zasnovano naročeno tržno proizvodnjo.³⁶ V okviru prioritarnih nalog se je zato osredotočala na izobraževanje kmetov, še posebej na izobraževanje in organiziranje kmečkih žensk in mladine ter dopolnilno dejavnost – kmečki turizem.

³² Zadružna zveza Slovenije, interno gradivo, VI. redni občni zbor. *Poročilo Upravnega odbora za VI. redni občni zbor Zadružne zveze SR Slovenije* (Ljubljana, 1978), str. 6, 7 (dalje: VI. redni OZ).

³³ Zadružna zveza Slovenije, interno gradivo, X. redni OZ, str. 37; Zadružna zveza Slovenije, interno gradivo, "Organizacije združenih kmetov in skupnosti na podlagi pogodbe", str. 11 (dalje: "Organizacije združenih kmetov").

³⁴ Zadružna zveza Slovenije, interno gradivo, XIX. redni občni zbor. *Letno poročilo 1990* (Ljubljana, 1991), str. 15 (dalje: XIX. redni OZ).

³⁵ X. redni OZ, str. 42; XVII. redni OZ, str. 2, 31.

³⁶ *Kmetijsko združništvo*, str. 51.

Specializacija, t. i. preusmerjanje kmetij, in prizadevanja za povečanje celotne kmetijske proizvodnje

Osnovna dejavnost kmetijske strokovne pospeševalne službe v zadružnih organizacijah v obravnavanem obdobju je bila usmerjena v prestrukturiranje kmetij, čistih in mešanih, iz vsestranske, samooskrbno usmerjene proizvodnje v poenostavljeno specializirano tržno proizvodnjo.

Prestrukturirane specializirane kmetije naj bi s pomočjo kmetijske strokovne pospeševalne službe proizvodnjo na kmetiji razvijale pod strokovnim vodstvom, v sodelovanju s kmetijsko organizacijo, kar je pomenilo pridelavo in prirejo za naročeno tržno proizvodnjo s ciljem vključitve v družbeni kmetijski sektor oziroma v živilskopredelovalno industrijo. Uspeh naj bi temeljil predvsem na dolgoročnih kooperacijskih odnosih ter premišljenih vlaganjih in načrtnem usmerjanju proizvodnje na kmetijah.³⁷

Kmetijski strokovni pospeševalni službi je v obdobju od leta 1972, ko je bilo specializiranih kmetij 1500, do leta 1980 uspelo preusmeriti oziroma specializirati nekaj več kot 17.500 kmetij. Tolikim je uspelo dokončati investicijsko gradnjo, dosegle pa so tudi predvideno stopnjo intenzivnosti. Približno toliko jih je bilo takrat v procesu intenziviranja in so bile kooperanti zadružnih organizacij.³⁸ Ob koncu leta 1984 je delovalo okoli 27.000 kmetij z izdelanim razvojnim programom.³⁹ Do leta 1988 se je število specializiranih družinskih kmetij dvignilo na več kot 40.000.⁴⁰ Če se naslonim na podatke popisa prebivalstva iz leta 1981 o številu kmetij, ki so se aktivno ukvarjale s kmetovanjem, ko je bilo takih 148.900 kmetij,⁴¹ je bila ob koncu osemdesetih let specializirana dobra četrtina (27 odstotkov) aktivnih kmetij. Kmetijska strokovna pospeševalna služba je v okviru organiziranja tržne kooperacijske proizvodnje in zastavljenih ciljev pospeševala zlasti tisto vrsto pridelave ali prireje, ki je imela prek zadružne organizacije zagotovljeno prodajo na trgu. Kmetom je svetovala, kako naj specializacijo izvedejo. Med živinorejskimi panogami so še zlasti spodbujali specializacijo v govedorejo. V Pomurju, Podravju in celjski regiji pa so v okviru tržne kooperacijske proizvodnje uvažali kooperacijsko prirejo prašičjega mesa.⁴²

³⁷ Zadružna zveza Slovenije, interno gradivo, *V. redni občni zbor. Poročilo Upravnega odbora za V. redni občni zbor Zadružne Zveze SR Slovenije* (Ljubljana, 1977), str. 14 (dalje: *V. redni OZ*).

³⁸ Zadružna zveza Slovenije, interno gradivo, *Izredni občni zbor Zadružne zveze Slovenije* (Ljubljana, 1980), str. 16 (dalje: *Izredni občni zbor ZZS*).

³⁹ *XIII. redni OZ*, str. 52.

⁴⁰ *XVII. redni OZ*, str. 2.

⁴¹ Kovačič, "Kmetijstvo v razvoju podeželja", str. 172.

⁴² *Izredni občni zbor ZZS*, str. 15, 16.

Prizadevanja na področju živinorejske proizvodnje

Intenziviranje živinorejske proizvodnje in usmeritev kmetij iz vsestranske proizvodnje v specializacijo, na primer v govedorejo ali prašičerejo, sta narekovali tudi urejanje in posodabljanje gospodarskih objektov, pri čemer je kmetijska strokovna pospeševalna služba opravljala svetovalno vlogo. Še zlasti jim je svetovala, kako poskrbeti za racionalna vlaganja in povečati hlevske zmogljivosti, kako uvajati sodobne tehnološke postopke in se opremiti s kmetijsko mehanizacijo. V sedemdesetih letih je bilo na novo zgrajenih 4072 in adaptiranih 7068 hlevov za govejo živino. Novogradnja gospodarskih objektov ter preurejanje in dograjevanje že obstoječih zgradb so se v prvi polovici osemdesetih let kljub zahtevnejšim pogojem kreditiranja intenzivno nadaljevali, je pa prišlo do upadanja novogradenj in do povečevanja adaptacij. V obdobju 1981–1985 je bilo zgrajenih 2479 in adaptiranih 4553 hlevov za govejo živino. Povečala sta se tudi novogradnja in preurejanje svinjakov.⁴³

V primeru specializacije kmetij v katero od živinorejskih panog je bilo treba poskrbeti tudi za prilagoditev gospodarjenja na njivah in travinju. Vprašanje intenziviranja travnatega sveta je bilo kompleksno in je vključevalo povezane ukrepe gnojenja, spravila in konzerviranja trave, zgodnjo košnjo, uvajanje strniščnih in prezimnih krmnih posevkov, širjenje silažne koruze.⁴⁴ Akcija kmetijske pospeševalne službe v preusmeritev slovenske živinoreje na doma pridelano krmo in v intenzivno izkoriščanje njivskih in predvsem travnih površin je do izraza prišla še zlasti v kriznih osemdesetih letih, ko so se krčile vse oblike porabe in sta posledično vladala pomanjkanje in draginja krme (močnih krmil in koruze).⁴⁵ S prizadevanji kmetijske strokovne pospeševalne službe so se pridelki glavnih krmskih kultur in krmskih dosevkov (ajde, repe) povečevali, z akcijo urejanja hribovskih pašnikov pa je prišlo do ugodnega vpliva na krmsko bilanco. Pozitivni premiki na področju živinoreje so bili rezultat dela več strokovnih služb, tudi veterinarske in agronomske, pri selekciji živali, umetnem osemenjevanju, uvajanju gospodarskega križanja, boljšem krmljenju, boljših higiensko-tehničnih razmerah vzreje živine v sodobno urejenih hlevih, večji strokovnosti in dohodkovni motiviranosti proizvajalcev.⁴⁶

Pomemben člen kmetijske pospeševalne službe na področju živinoreje so bile analize osnovne krme in svetovanje glede krmljenja.⁴⁷ Premik v izrabi

⁴³ Zadrúžna zveza Slovenije, interno gradivo, *XV. redni občni zbor. Letno poročilo 1986* (Ljubljana, 1987), str. 53. (dalje: *XV. redni OZ*); *VI. redni OZ*, str. 38–42; *XIII. redni OZ*, str. 50, 51.

⁴⁴ *XV. redni OZ*, str. 52; *Izredni občni zbor ZZS*, str. 13, 15, 16.

⁴⁵ *X. redni OZ*, str. 42.

⁴⁶ *Izredni občni zbor ZZS*, str. 14.

⁴⁷ *V. redni OZ*, str. 13.

travnatega sveta je pomenila tudi večja in racionalnejša raba mineralnih gnojil na podlagi analiz zemlje.⁴⁸ Strokovne službe so z intenziviranjem pridelovanja kakovostne krme in izboljševanjem osnovne črede pomagale povečevati tržno proizvodnjo mleka, mlečnost krav in prirejo klavne goveje živine.⁴⁹

Večja pridelava krme je zahtevala tudi izgradnjo silosov, prevetrovalnih naprav, razširitev in novogradnjo hlevov, dograditev gnojišč in zbiralnikov za gnojevko.⁵⁰ Pozitivne premike na tem področju so ilustrirali podatki o tem, da je tehnološke in agrotehnične novosti, ki jih je promovirala kmetijska strokovna pospeševalna služba, uvajalo in usvojilo vse več kmetij. Konec sedemdesetih let je travo prevetrovalo in siliralo približno 4000 kmetij, leta 1984 je travo prevetrovalo že približno 6000 kmetij in siliralo skoraj 9000 kmetij, intenzivno pašno-kosni sistem je konec sedemdesetih let usvojilo 1400 kmetij, do leta 1984 pa je njihovo število narastlo na približno 4100. Košnjo in spravilo trave je večina kmetij do leta 1984 že mehanizirala.⁵¹ Zaradi povečevanja travinja in širjenja pridelovanja silažne koruze je vse do leta 1985 naraščalo tudi postavljanje silosov. Do leta 1980 so postavili nekaj več kot 14.000 silosov, do sredine osemdesetih let pa še 9000.⁵² Povečevanje silosnih kapacitet, večje število prevetrovalnih naprav in uvajanje sončne energije v sušenje sena so vplivali na boljšo kakovost mrve.⁵³

V letu 1986 so se vlaganja v posodobitev in razširitev hlevskih zmogljivosti zmanjšala skoraj za polovico; tudi postavljanje silosov je nazadovalo zaradi neugodnih pogojev kreditiranja, obrestnih šokov za najeta posojila in dejstva, da cene živinorejskih proizvodov niso sledile dinamiki porasta cen za kmetovanje pomembnega in gradbenega materiala.⁵⁴

Kmetijska pospeševalna služba je leta 1978 posegla tudi na področje ovčereje, ki so jo začeli v hribovskem svetu, torej na območjih, nezanimivih za druge intenzivnejše kmetijske panoge, oživljati z letom 1976. Število ovčerejskih skupnosti se je od leta 1977, ko jih je bilo 23, do leta 1984 povečalo na 65. Služba se je na področju ovčereje angažirala s premiranjem plemenskih ovac in plemenskih ovnov, križanjem ovac in z ustanavljanjem ovčerejskih skupnosti za rejo in pašo ovac, pri organizaciji in formiranju selekcijskih tropov, organizaciji in pripravi ovčarskih razstav, denimo v okviru Gorenjskega kmetijskega sejma. Organizirala je tudi ovčarske posvete, prodajo plemenskih ovac in distribucijo

⁴⁸ V letu 1986 so uvajali statistično kontrolo rodovitnosti tal (XV. redni OZ, str. 35).

⁴⁹ V. redni OZ, str. 13.

⁵⁰ XV. redni OZ, str. 52; Izredni občni zbor ZZS, str. 13, 15, 16.

⁵¹ XIII. redni OZ, str. 51; XV. redni OZ, str. 53.

⁵² XV. redni OZ, str. 53; XIII. redni OZ, str. 39, 50, 51.

⁵³ XIII. redni OZ, str. 43.

⁵⁴ Prav tam, str. 52.

plemenskih ovnov. Ovčereja je postopoma postajala pomembna pri dopolnjevanju prehrabne bilance in pridobivanju volne za tekstilno industrijo.⁵⁵ Reja drobnice, ovac in koz, je kmetijam vse do tranzicijskega obdobja prinašala le dodaten zaslužek, saj so krizne razmere osemdesetih let vplivale na nazadovanje razvoja ovčereje. Le malo kmetij se je z rejo drobnice ukvarjalo kot z edino panogo. Zaradi tega naj bi se kmetijska strokovna pospeševalna služba zavzemala za oživitev marketinške dejavnosti in spodbujanje prodaje.⁵⁶ Težišče dela kmetijske pospeševalne službe v ovčereji je bilo v drugi polovici osemdesetih let na izobraževanju pospeševalcev in rejcev s področja zdravstvenega varstva drobnice s poudarkom na preventivi in predelavi ovčjega mleka v sire. Služba je v pospeševalni program zajela tudi čebelarstvo, pri čemer se je posvečala predvsem zdravstvenemu varstvu čebel – s poudarkom na virozi in nevarnih kužnih boleznih. V ribištvu se je posvečala marikulturi.⁵⁷

V osemdesetih letih se je začelo povečevati tudi zanimanje za konjerejo, predvsem zaradi prireje mesa. Interes je naraščal tudi zaradi uporabe konj v športne namene in boljšega strokovnega dela, razširitve selekcijskega dela in uvedbe rodovnika in premiranja plemenskih žrebic.⁵⁸

Prizadevanja na področju povezovanja kmetov

Kmetijska strokovna pospeševalna služba je skrbela tudi za povezovanje posameznih tržno usmerjenih kmetij z družbenimi obrati in za oblikovanje posameznih proizvodnih okolišev, t. i. rajonizacijo.⁵⁹ Specializirane kmetije za posamezno kmetijsko stroko, torej take, ki so pridelovale podobno ali enako blago, naj bi se zaradi omogočanja racionalizacije, ekonomičnosti vlaganj in boljšega koriščenja mehanizacije, torej optimizacije stroškov pridelave ali prireje, povezovale v takšno ali drugačno obliko kmečkih in proizvodnih skupnosti.⁶⁰

Kmečke in proizvodne skupnosti so kot obliko povezovanja zasebnih kmetov, njihove zemlje in sredstev prepoznavali kot eno od najprivlačnejših oblik za preraščanje drobne, pretežno samooskrbne kmetijske proizvodnje v sodobno zasnovano tržno kmetijsko proizvodnjo. V skupnosti povezani kmetje so se neposredno vključevali v družbeno organiziran proces kmetijske pro-

⁵⁵ Izredni občni zbor ZZS, str. 16; X. redni OZ, str. 47; XIII. redni OZ, str. 49; XV. redni OZ, str. 45.

⁵⁶ XIX. redni OZ, str. 15.

⁵⁷ XVII. redni OZ, str. 31.

⁵⁸ XIII. redni OZ, str. 49.

⁵⁹ Izredni občni zbor ZZS, str. 15, 16.

⁶⁰ "Razvoj in stanje slovenskega kmetijstva", str. 21, 22, 23; XIII. redni OZ, str. 52.

izvodnje.⁶¹ Najbližje proizvodnim skupnostim so po organizaciji in vsebini bile sadjarske, trsničarske, hmeljarske, delno živinorejske (za prirejo mleka in mesa, plemenskih prašičev in pitancev, ovčarstvo) in pašne skupnosti. V osemdesetih letih je nastajanje novih kmečkih in proizvodnih skupnosti potekalo počasneje kot v sedemdesetih letih.⁶² Zaradi intenziviranja slabo izkoriščenih ali opuščenih kmetijskih zemljišč v hribovitem svetu in urejanja skupnih pašnikov so se v osemdesetih letih z združevanjem zasebnih parcel, travnikov in senožeti v večje pašne obrate še zlasti razvijale pašne skupnosti.⁶³ V osemdesetih letih je pravzaprav prišlo do oživljanja in pospeševanja planšarstva in pašništva. Sprejeti so bili tudi ugodni pogoji financiranja agromelioracijske ureditve skupnih pašnikov.⁶⁴ Da bi intenzivirali pridelavo krme na travnatem svetu v hribovitih predelih na slabo ali povsem neizkoriščenih površinah, ki zaradi prostorske konfiguracije niso bile primerne za strojno obdelavo, so te površine urejali v pašnike za pašo v pašnih skupnostih. Urejanje agromelioracij v hribovitih predelih Slovenije je potekalo v okviru republiškega programa urejanja kmetijskih zemljišč, izvajalo pa se je v skladu s programom Zveze kmetijskih zemljiških skupnosti Slovenije, Zadrुžne zveze Slovenije in Odbora za melioracije pri Zvezi vodnih skupnosti Slovenije.⁶⁵

V Sloveniji je v zadnjih dveh desetletjih socialističnega obdobja zaradi problematične kakovosti zemlje namreč potekal obsežen program izboljševanja kmetijskih zemljišč. Naravne razmere za kmetovanje niso najugodnejše, saj z dvema tretjinama površine prevladuje hribovit svet, zemlja na ravninah pa se je z urbanizacijo konstantno izgubljala.⁶⁶ Slovenija je po drugi svetovni vojni do začetka sedemdesetih let vsako leto izgubila okoli 1500 hektarjev najkvalitetnejših kmetijskih zemljišč, v obdobju 1973–1985 pa še dodatnih 1000 hektarjev.⁶⁷ Področje zemljiške politike je urejalo več zakonov: *Zakon o kmetijskih zemljiščih*,⁶⁸ *Zakon o dedovanju kmetijskih zemljišč in zasebnih kmetijskih gospodarstev (kmetij)*,⁶⁹ *Zakon o zagotavljanju in usmerjanju sredstev za usposabljanje zemljišč za družbeno organizirano kmetijsko proizvodnjo*,⁷⁰ delno je na to

⁶¹ XVII. redni OZ, str. 53.

⁶² *Prav tam*, str. 54, 55.

⁶³ XIII. redni OZ, str. 53.

⁶⁴ XV. redni OZ, str. 62.

⁶⁵ XIII. redni OZ, str. 32.

⁶⁶ Kovačič, "Kmetijstvo v razvoju podeželja", str. 163, 164.

⁶⁷ Zadrुžna zveza Slovenije, interno gradivo, XIV. redni občni zbor. *Letno poročilo 1985* (Ljubljana, 1986), str. 39.

⁶⁸ *Uradni list SRS*, št. 1 (1979), št. 11 (1981).

⁶⁹ *Uradni list SRS*, št. 26 (1973).

⁷⁰ *Uradni list SRS*, št. 33 (1982).

področje posegal tudi *Zakon o preživitinskem varstvu*.⁷¹ Zemljiški zakonodaji je sledilo tudi sprejetje programa o urejanju zemljišč, ki je opredelil agrarne operacije, kot so izvajanje hidromelioracij, komasacij in odkup kmetijskih zemljišč. Program urejanja kmetijskih zemljišč so izvajale kmetijske organizacije. Melioracijam se je pridruževalo vedno več kmetov, ki so prek svojih organizacij vključevali svoja zemljišča, denimo zamočvirjene travnike.⁷² Kot odziv na velike potrebe po urejanju razdrobljenih in usposabljanju slabše rodovitnih ter pridobivanju novih kmetijskih zemljišč je kmetijska strokovna pospeševalna služba spodbujala snovanje melioracijskih skupnosti.⁷³ Te so bile prehodna oblika povezovanja kmetov in so po izvedenih melioracijah prehajale v pridelovalne ali strojne skupnosti ter s sodobnimi oblikami pridelovanja poljščin in krme na njivah dokazovale smotrnost vlaganj.⁷⁴ Po podatkih za kmetijstvo pristojnega ministrstva, Sekretariata za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano Republike Slovenije, je bilo do začetka devetdesetih let osušeno 70.700 hektarjev, na 5600 hektarjih je bilo urejeno namakanje, na 59.500 hektarjih so bile izvedene agromelioracije in komasirano je bilo 46.800 hektarjev polj.⁷⁵ V okviru agromelioracijske ureditve skupnih pašnikov in natančnejšega evidentiranja kmetijskih zemljišč z namenom pospeševanja kmetijske proizvodnje so se v osemdesetih letih lotili tudi izdelave agrokarte, ki naj bi poleg pregleda površin po namenski rabi zemljišč omogočila tudi pregled produktivnosti kmetijskih zemljišč in oceno možne produktivnosti ter s tem oceno še neizrabljenega potenciala ob predpostavki sodobne tehnologije pridelovanja.⁷⁶

Med kmečkimi in proizvodnimi skupnostmi na podlagi pogodbe, ki so kmetom omogočale racionalnejšo uporabo strojev, gospodarskih objektov in zemljišč, je bilo največ skupnosti ustanovljenih zaradi skupne rabe kmetijske mehanizacije. Število strojnih skupnosti se je sredi osemdesetih let glede na leto 1980 povečevalo – gibalo se je med okoli 5000 do 6000 skupnostmi. Kmetje so se v takšne skupnosti povezovali s skupno rabo kompletnih strojnih linij (pridelava silazne koruze) in s skupno rabo enega ali več strojev. Naraščale in razvijale so se tudi sadjarske, vinogradniške, trsničarske in melioracijske skupnosti. Razvoj živinorejskih skupnosti (za prirejo mleka in mesa, prirejo plemenskih prašičev in pitancev, ovčarstvo) pa je zaradi neurejenih razmer na trgu, kot sta

⁷¹ *Kmetijsko združništvo*, str. 49; *XIV. redni OZ*, str. 40; *Uradni list SRS*, št. 1 (1979).

⁷² *XIV. redni OZ*, str. 40.

⁷³ *VI. redni OZ*, str. 15.

⁷⁴ *XIII. redni OZ*, str. 31.

⁷⁵ Kovačič, "Kmetijstvo v razvoju podeželja", str. 166. Po podatkih republiške geodetske uprave iz leta 1989 je bilo v Sloveniji 698.402 ha obdelovalnih zemljišč oziroma 912.635 ha kmetijskih zemljišč, 977.038 ha gozdov in 135.727 ha neobdelanih oziroma nerodovitnih zemljišč (Kovačič, "Kmetijstvo v razvoju podeželja", str. 165).

⁷⁶ Kovačič, "Kmetijstvo v razvoju podeželja", str. 166.



Obrezovanje hruškovega nasada (Ajdovščina, Vipavska dolina, december 1984, foto: Miško Kranjec) (Muzej novejšje in sodobne zgodovine Slovenije)

bila prisotnost cenovnih disparitet in premajhen obseg obdelovalnih zemljišč, stagniral. Mlekarske skupnosti so se glede na pretekla leta skoraj prepolovile. So pa v okviru mlečne zbiralnice izvajali razne akcije za intenziviranje proizvodnje, kot so bile akcije za boljšo kakovost mleka ter sanacijo in higiensko-tehnično ureditev hlevov, pregledi molznih strojev in posode, predavanja in akcije za boljšo pridelavo krme ter uresničevanje programa gospodarskega križanja.⁷⁷ V Pomurju in Podravju so se do začetka osemdesetih let s specializacijo kmetij za prašičerejo uspešno uveljavili modeli prašičerejskih proizvodnih skupnosti. V razne oblike kmečkih in proizvodnih skupnosti je bilo leta 1984 vključenih okoli 57.000 kmetov.⁷⁸

Kmetje so na proizvodne skupnosti gledali kot na nova delovna mesta v kmetijstvu, ki naj bi bila enakovredna delovnim mestom v drugih gospodarskih dejavnostih družbenega sektorja gospodarstva. Med njimi pa so še zlasti odmevale rešitve, ki so zagotavljale tudi družbena vlaganja za skupne naložbe.⁷⁹

⁷⁷ XV. redni OZ, str. 55.

⁷⁸ XIII. redni OZ, str. 53.

⁷⁹ VI. redni OZ, str. 15.

Prizadevanja na področju rastlinske pridelave

Na področju rastlinske proizvodnje, v poljedelstvu, je kmetijski strokovni pospeševalni službi do leta 1980 uspelo doseči premik na področju pridelovanja krme, zlasti silažne koruze, sladkorne pese in nekaterih vrtnin za prehrabno industrijo, medtem ko je pridelava zrnatih žit zaostajala za načrtovano proizvodnjo.⁸⁰ Pšenico so denimo leta 1984 pridelovali na vseh površinah v lasti družbenega kmetijstva. V organizirano tržno pridelavo pšenice je bila vključena tudi zasebna pridelava pšenice na še enkrat večjih površinah kot v družbenem kmetijstvu.⁸¹ Na področju pridelave semenskega krompirja je bilo tega na začetku druge polovice sedemdesetih let pridelanega preveč, saj ga je ne glede na pogodbeno pridelavo za trgovino s semeni veliko ostalo pri kmetih. Na področju vrtnin, ki so jih pridelovale specializirane kmetije ali so bile pridelane kot dopolnilna dejavnost kmetij, je bila povezava med pridelovalci in porabniki slaba. Tudi proizvodne skupnosti za pridelavo vrtnin so imele težave s prodajo.⁸² Na področju pridelave semenskega krompirja so se širile površine v okviru zagotovljene prodaje znatnemu kupcu, vendar jim kljub temu vse do začetka osemdesetih let ni uspelo vzpostaviti trajnejših povezav s slovenskimi predelovalci in pridobiti dolgoročnejših naročil od njih.⁸³ Letine poljščin, prav tako krompirja, so bile odvisne tudi od vremenskih razmer in leta 1984, ko so bili pridelki krompirja ponekod manjši za polovico, so letino obvladovale neugodne vremenske okoliščine, setev neakovostnega semena in pomanjkljiva zaščita pred boleznimi in škodljivci.⁸⁴ Na področju rastlinske pridelave je kmetijska pospeševalna služba ob intenziviranju celotnega rastlinskega kolobarja, oljnic in krmnih rastlin, sodelovala tudi pri uvajanju sladkorne pese. Zanimiva in širokemu krogu kmetov dostopna metoda kmetijske pospeševalne službe na vseh treh ravneh, na ravni strokovnih skupin raziskovalnih in pedagoških institucij, regionalne specialistične službe kmetijskih zavodov in združenih organizacij, so bili proizvodno demonstracijski poskusi s sladkorno peso, koruzo za zrnje, krmnim ohrovtom, gnojenjem travinja in pšenico.⁸⁵ Do leta 1984 je organizirana tržna pridelava sladkorne pese zajela površine severovzhodne Slovenije in obmejni del Hrvaške. Tudi pri sladkorni pesi so za visoke pridelke organizirali tekmovalne krožke.⁸⁶ Na začetku osemdesetih let se je povečalo tudi število oglednih kmetij s pašno-kosnim sistemom.⁸⁷

⁸⁰ *Izredni občni zbor ZZS*, str. 12.

⁸¹ *XIII. redni OZ*, str. 33, 36.

⁸² *VI. redni OZ*, str. 35.

⁸³ *Izredni občni zbor ZZS*, str. 13.

⁸⁴ *XIII. redni OZ*, str. 36.

⁸⁵ *VI. redni OZ*, str. 35, 36.

⁸⁶ *XIII. redni OZ*, str. 34, 35.

⁸⁷ *X. redni občni zbor*, str. 41.



Sajenje semenskega krompirja (Kranj, april 1980, foto: Miško Kranjec) (Muzej novejša in sodobna zgodovina Slovenije)

V drugi polovici osemdesetih let se je dejavnost kmetijske strokovne pospeševalne službe na področju rastlinske pridelave okrepila na področju aplikacije pesticidov, saj sta kar 70 odstotkov napak pri aplikaciji pesticidov povzročila človek in stroj. Da bi usposobila uporabnike pesticidov za pravilno uporabo in zagotovila pravilno delovanje kmetijske mehanizacije za aplikacijo pesticidov, je služba prirejala izobraževanja in usposabljanja uporabnikov pesticidov na vseh treh ravneh. Usposabljala je tako tehnologe družbenih obratov in specialiste območnih zavodov kot pospeševalce iz kmetijskih zadrug ter kmete – lastnike škroplnic. Z letom 1988 se je testiranje škroplnih naprav razširilo na vsa območja v Sloveniji, saj 90 odstotkov uporabnikov ni obvladalo osnovnih veščin upravljanja s škroplnimi napravami, več kot 50 odstotkov pregledanih naprav ni bilo tehnično ustreznih, le 5 odstotkov pa je bilo primernih za takojšnjo aplikacijo pesticidov. Na področju aplikacije sredstev za varstvo rastlin je kmetijska pospeševalna služba bila aktivna vse do razpada socialistične ureditve in države, saj je poleg ekonomske in fitoterapevtske komponente postajala izredno pomembna tudi ekološka.⁸⁸ Postopke preverjanja in servisiranja škroplnic in pršilnikov so opravljale kmetijske šole.⁸⁹

⁸⁸ XVII. redni OZ, str. 29.

⁸⁹ XIX. redni OZ, str. 15.

Strokovne skupine raziskovalnih in pedagoških institucij pa so se posvečale svetovanju glede sestave sortnega izbora priporočenih sort poljščin, vrtnin, sadnega drevja, trte in hmelja. Usklajevale so novosti s področja tehnologij in gospodarnosti pridelave krme ter namenjale pozornost pravočasnemu spravilu silaže in mrve. Skupaj z agrometeorološko signalizacijsko službo za pridelovanje žit so denimo v letu 1988 svetovali in priporočali potrebne agrotehnične ukrepe v času vegetacije.⁹⁰

Kmetijska strokovna pospeševalna služba se je v skladu s programom razvoja kmetijstva posvečala tudi obnovi sadovnjakov, vinogradov, nasadom hmelja in vrtninam. Medtem ko je pri obnovi vinogradov v sedemdesetih letih uresničila načrt obnove, pa je pri obnovi sadovnjakov načrt uresničila le na pol. V vinogradništvu, kjer so se težave občasno kazale v preskrbi z domačim sadilnim materialom in neurejeni lastni trsničarski proizvodnji, se je program obnove uresničeval predvsem zaradi trajneje urejene povezanosti med pridelovalci grozdja, zadrugami in vinskimi kletmi.⁹¹ Kljub temu da je s proizvodnimi gnojilnimi in sortnimi poskusi uvajala tehnološke in agrotehnične novosti, vlagala veliko naporov v zasebnem sektorju pri pripravi načrtov za obnovo in pravilno nego nasadov pri kmetijskih zavodih, zadrugah in obratih za kooperacijo in da je bilo sadje na trgu iskano blago, je zanimanje kmetov za sodobno obnovo sadovnjakov zaradi neurejene povezanosti s trgovino in predelavo le počasi napredovalo. Interes za obnovo nasadov marelic, sliv, češenj in višenj, črnega ribeza, lešnikovih, orehovih in malinovih nasadov je bil majhen.⁹² Sredi osemdesetih let je zaradi splošne gospodarske situacije v državi, cenovne politike, pomanjkanja kakovostnega trsnega materiala in neugodnih investicijskih kreditov začela zaostajati tudi obnova vinogradov.⁹³ Kmetijski strokovni pospeševalni službi pa je do osemdesetih let s skupinsko obnovo, tehničnimi rešitvami, preskrbo s kakovostnim sadilnim materialom ter organizacijo priznavanja kakovosti hmelja in zatiranja divjega hmelja, demonstracijami strojev in izobraževanjem hmeljarjev uspelo stabilizirati proizvodnjo hmelja in doseči njeno kakovost.⁹⁴

Izobraževanje kmetov

Kmetijska strokovna pospeševalna služba je v sklopu svoje osnovne naloge, prenosa novih tehničnih in tehnoloških znanj in dognanj kmetijskih znanosti

⁹⁰ XVII. redni OZ, str. 30; XIX. redni OZ, str. 15.

⁹¹ VI. redni OZ, str. 37.

⁹² Prav tam.

⁹³ XV. redni OZ, str. 44.

⁹⁴ V. redni OZ, str. 10–12; Izredni občni zbor ZZS, str. 14.

v kmetijsko prakso v okviru strategije za višje in kakovostnejše pridelke, izobraževala in obveščala širok krog kmetov o inovacijah, agrotehničnih novostih in ukrepih. Kot metodo prenosa znanj in dosežkov kmetijskih znanosti v prakso je za kmete izven rednega šolanja organizirala tečaje, seminarje, ekskurzije, splošna informativna predavanja in različna tekmovanja (tekmovanje za visoke pridelke pšenice, koruze za zrnje in sladkorne pese). V področje izobraževalne dejavnosti so se uvrščale tudi številne razstave živine, sadja, grozdja in vin, družabna srečanja aktivov mladih zadružnikov in aktivov žena, sejmi, kvizi mladih zadružnikov, traktorska tekmovanja in druge kmetijske prireditve, izvedene v okviru občinskih praznikov in jubilejev kmetijskih organizacij (praznika češenj, tedna dolenjskega cvička). Na takšnih prireditvah so prikazovali dosežke najnaprednejših kmetov in proizvodnih skupnosti, kmetom pa so v spodbudo, zahvalo in za zgled podeljevali in izrekli javna priznanja. Ker so te prireditve poleg kmetov pritegnile tudi drugo prebivalstvo, so bile pomembne za seznanjanje ljudi z dosežki v kmetijstvu, ohranjanje šeg, navad, folklornih zanimivosti in kulturnih dobrin.⁹⁵

Med neposrednimi oblikami prenosa znanja je kmetijska strokovna pospeševalna služba sčasoma prehajala z individualnih metod dela na prenos znanja z delom v kmečkih in proizvodnih skupnostih. Sestanki kmečkih skupnosti, kjer so se člani skupnosti in kmetijski pospeševalec sproti dogovarjali o potrebnih strokovnih in organizacijskih posegih, naj bi bili učinkovitejši. Del nalog izobraževanja je prevzemal kmetijski tisk z objavljanjem strokovnih prispevkov.⁹⁶ Mediji, kot so tisk, radio in televizija, so namreč imeli vedno večjo vlogo pri izobraževanju na področju kmetijstva. Radio je bil najučinkovitejši posredovalec novosti, ki so bile pripravljene v posebnih oddajah.⁹⁷ V pripravo kmetijskih vsebin so se vedno bolj vključevali agronomi iz kmetijskih organizacij in regionalnih zavodov, pogosto so sodelovali tudi pri lokalnem časopisu in glasilih kmetijskih organizacij.⁹⁸

Na začetku osemdesetih let se je način izobraževanja s splošnih informativnih predavanj usmerjal na povezovanje predavanj in tečajev s praktičnimi prikazi. Prikazi gnojilnih, sortnih, demonstracijskih posevkov krmnih mešanic so bili namenjeni predvsem razreševanju konkretnih strokovnih problemov na kmetijah in v proizvodnih skupnostih. Uveljavljati so se začela predavanja v okviru ciklusov za posamezne skupine kmetov, kjer so se znanja in izkušnje prenašali na relaciji kmet kmetu. Izmenjava izkušenj med kmeti, ki so jih kot posamezniki pridobili ob konkretnem delu, ob preverjanju tujih, pa tudi lastnih

⁹⁵ V. redni OZ, str. 16; Izredni občni zbor ZZS, str. 17, 18; X. redni OZ, str. 50.

⁹⁶ VI. redni OZ, str. 46.

⁹⁷ Barbič, *Kmetov vsakdan*, str. 207.

⁹⁸ Izredni občni zbor ZZS, str. 16.



Obrezovanje trte
(Bela Krajina, februar
1980, foto: Miško
Kranjec) (Muzej
novejše in sodobne
zgodovine Slovenije)

zamisli, je bila pomembna neposredna oblika prenosa znanj. Tako so se kmetje z demonstracijo pravilne uporabe sejalic, škropilnic, postopkov siliranja pod folijo, v koritastih in stolpnih silosih izobraževali med seboj. S področja sadjarstva in vinogradništva pa so z medsebojno izmenjavo izkušenj prikazovali pravilno obrezovanje in zaščito. Tečaji iz varnosti pri delu s traktorji in drugimi kmetijskimi stroji (molznimi stroji) po oceni kmetijske pospeševalne službe na začetku osemdesetih let glede na razširjenost strojne molže še niso bili dovolj pogosti, je pa obstajala vizija razvoja strokovne svetovalne službe za higien-

sko pridobivanje mleka.⁹⁹ Izobrazba kmetov in kmetic, pridobljena z rednim šolanjem, je bila v obravnavanem obdobju precej nizka tako zaradi zgodnjega zaključka šolanja kot zaradi tradicionalnih prepričanj, da tistemu, ki bo ostal na kmetiji, ni potrebna tolikšna izobrazba kot tistemu, ki se bo zaposlil izven kmetijstva. To prepričanje je bilo že v primeru prevzemnikov kmetij obvladano, saj je ob koncu osemdesetih let več kot polovica (57,5 odstotka) nadaljevala šolanje po končani osnovni šoli.¹⁰⁰

Pomanjkljivo strokovno izobrazbo so kmetje in kmetice dopolnjevali s posrednimi in neposrednimi oblikami prenosa znanja, takšnimi, kot jih je organizirala kmetijska pospeševalna služba. V kmetijstvu so se po raziskavi Ane Barbič, opravljeni v osemdesetih letih, člani kmečkih gospodinjstev izpopolnjevali predvsem na kmetijskih tečajih in tečajih za upravljanje s kmetijskimi stroji.¹⁰¹ Z jugoslovansko šolsko reformo konec sedemdesetih in v začetku osemdesetih let so pouk kmetijstva uvažali tudi v redno šolsko izobraževanje. Na ravni osemletnih osnovnih šol so se učenci zadnjih dveh razredov v okviru izbirnih predmetov lahko odločili za pouk iz kmetijstva. Precej zanimanja zanj je bilo predvsem na podeželskih šolah.¹⁰² Redno šolanje ob delu za pridobitev poklica kmetovalec in kmetovalka gospodinja pa so organizirale kmetijske srednje šole v sodelovanju z združenimi organizacijami in regijskimi kmetijskimi zavodi. Redne kmetijske šole in izobraževalna dejavnost za kmetovalce so bile tudi nosilci skrajšanega programa za kmetovalce na ravni srednjih šol. Takšno izobraževanje je bilo pomembno tudi za uspešno delo kmetijske pospeševalne službe, saj naj bi nova znanja najlažje sprejemal kmet z ustrezno predizobrazbo. Naloga družbe je zato bila zagotoviti pogoje za šolanje kmečkih otrok in tistih, ki so se želeli ukvarjati s kmetijstvom. To je vključevalo tudi pripravo načrtov za strokovno kmetijsko izobraževanje.¹⁰³ Višja izobrazba kmetov naj bi prispevala k spoznanju nujnosti posodabljanja kmetovanja in prenosa znanstvenih dosežkov v pridelavo.¹⁰⁴

Kmečki turizem

Kmetijska strokovna pospeševalna služba je posebno skrb namenjala tudi kmečkemu turizmu. Sprva so se prizadevanja osredinila na opredelitev kmeč-

⁹⁹ X. redni OZ, str. 49.

¹⁰⁰ Barbič, *Kmetov vsakdan*, str. 197.

¹⁰¹ Prav tam, str. 199, 200.

¹⁰² X. redni OZ, str. 48.

¹⁰³ Barbič, *Kmetov vsakdan*, str. 240.

¹⁰⁴ XV. redni OZ, str. 57.

kega turizma kot dopolnilne dejavnosti na urejenih kmetijah v gorskih, hribovskih in obmejnih predelih ter na turistično zanimivih območjih, ki bi s svojim dohodkom večala gospodarsko moč kmetije. Z vizijo kmečkega turizma so želeli vplivati na ohranjanje poseljenosti in kmetijskega prostora. S to vrsto turizma naj bi v razmerah vse večje urbanizacije podeželskega okolja prispevali k ohranjanju kulturne krajine podeželja – ljudske arhitekture, ljudskih običajev in šeg, etnoloških, kulturnih in zgodovinskih znamenitosti. Kmetije, ki bi se ukvarjale s kmečkim turizmom, naj bi se poleg ohranjanja podeželske kulturne krajine tudi tehnološko in tehnično posodobile. V tej smeri so se izobraževali tudi kmetijski pospeševalci, soodgovorni za kmečki turizem v regionalnih zavodih in združenjih organizacijah. Za ustrezno opremo in ureditev turističnih kmetij so se povezali s takratnimi specializiranimi institucijami, Fakulteto za arhitekturo, gradbeništvo in geodezijo, Biotehniško fakulteto in Slovenijalesom. Želeli so si namreč, da bi ohranjanje značilnosti slovenske vasi, arhitekturne dediščine in okolja ostalo dolgoročno privlačno. To naj bi bila tudi osnova za polno zasedenost zmogljivosti in ekonomski uspeh kmečkega turizma kot dejavnosti.¹⁰⁵

Kmečki turizem se je začel razvijati z letom 1976, ko se je pojavila možnost ugodnega najemanja kreditov za preureditev stanovanjskih prostorov za sprejem gostov. Tistega leta začete investicije naj bi bile končane v letih 1978 in 1979. Leta 1977 je bilo za kmečki turizem preurejenih in usposobljenih 22 kmetij s skupno 225 ležišči, za sprejem gostov pa je bilo na voljo 133 kmetij s 1261 ležišči. Kmetijske šole naj bi takrat po novem z usposabljanjem za poklic kmetovalec-kmetovalka zagotavljale šolanje kmetov in kmetov tudi za kmečki turizem.¹⁰⁶

Razvoj kmečkega turizma se je v osemdesetih letih zaradi neugodnih in vse težjih kreditnih pogojev upočasnil, v večini primerov je šlo za dokončanje investicij in adaptacije obstoječih zmogljivosti. V okoliščinah zmanjšane investicijske dejavnosti so se usmerili predvsem v dvig kakovosti in propagando za prodajo zmogljivosti. Za celovit razvoj kmečkega turizma so se osredotočili na zbiranje in pripravo promocijskih gradiv ter povezovanje s turističnimi agencijami, predvsem v smislu trženja zmogljivosti.¹⁰⁷ Kmetijam so začeli podeljevati tudi zaščitni znak za turistično dejavnost – prerezano jabolko kot znak kakovosti in predvsem razpoznavni znak za turistično dejavnost na kmetiji. Urejati so začeli tudi enotno kartoteko kmetij s turistično dejavnostjo.¹⁰⁸ Po nekajletnem premoru v osemdesetih letih je bilo sredstva za razvoj turistične dejavno-

¹⁰⁵ VI. redni OZ, str. 48–50.

¹⁰⁶ Prav tam.

¹⁰⁷ XIII. redni OZ, str. 55; XVII. redni OZ, str. 32.

¹⁰⁸ XV. redni OZ, str. 61.



Jahalna šola (julij 1979, foto: Marjan Ciglič) (Muzej novejšje in sodobne zgodovine Slovenije)

sti na kmetijah znova mogoče pridobiti leta 1990, vendar za vse interesente, ki so s pomočjo kmetijske strokovne svetovalne službe vložili izdelane programe in načrte za ureditev turističnih zmogljivosti, še ni bilo dovolj sredstev.¹⁰⁹

Izobraževanje kmečkih žensk – kmetijska-gospodinjstva pospeševalna služba

V organizirano kmetijsko proizvodnjo prek združenega kmetijskega sektorja so se kmetijske organizacije po spremembi odnosa do zasebnega kmetijstva pod okriljem leta 1972 znova ustanovljene Zadružne zveze Slovenije trudile zajeti vse kmete, vključno s kmečkimi ženskami in mladino. Prevladalo je mnenje, da kmetijo poleg gospodarja predstavljajo tudi drugi družinski člani – mladi kmetje in kmečke ženske. Omejitev članstva le na lastnike oziroma gospodarje

¹⁰⁹ XIX. redni OZ, str. 15.

kmetij¹¹⁰ v razmerah delne deagrarizacije, torej pojava polkmetij, s katerih so moški zaradi ekonomske nuje pogosteje od žensk odhajali v zaposlitev v neagrarnih panogah, je bila prepoznana kot neustrezna.¹¹¹ Kmečke ženske so kot delovna sila z delno deagrarizacijo na kmečkih gospodarstvih namreč opravile vse večji delež opravil, povezanih s kmetovanjem, neredko so kmetijo tudi vodile. Konec sedemdesetih let so na tistih polkmetijah, kjer so bili možje zaposleni v nekmetijskem sektorju, opravile 60 odstotkov vseh kmečkih del, možje pa le dobro četrtino.¹¹² Kmečke ženske so sredi osemdesetih let predstavljale 55 odstotkov vse kmečke delovne sile v kmetijstvu.¹¹³ Po anketi iz leta 1976 so na številnih kmetijah, v 34 odstotkih anketiranih kmetij, kmečke ženske samostojno organizirale kmetijsko proizvodnjo. Na 55 odstotkih anketiranih kmetij so kmetice delo organizirale skupaj z možem, na 10 odstotkih anketiranih kmetij pa so delo na kmetiji organizirali le možje.¹¹⁴ Podatki iz osemdesetih let so že izkazovali, da so več kot 50 odstotkov kmetij vodile ženske, pri čemer je kmečka žena opravljala tako dela, povezana s kmetovanjem, kot gospodinjstva opravila in druge družinske obveznosti.¹¹⁵

Po anketi iz leta 1976 je po mnenju kmetijske politike s precejšnjo feminizacijo kmetovanja realno težavo za produktivno kmetijsko proizvodnjo predstavljala neizobraženost kmečkih žensk. Le 8 odstotkov kmečkih žensk je imelo poklicno izobrazbo, 71 odstotkov jih je imelo končano le osnovno šolo, petina pa osnovne šole sploh ni dokončala.¹¹⁶ V družbi je postajalo jasno, da za uspešno kmetovanje niso dovolj le izkušnje, temveč so potrebne tudi poklicne kvalifikacije in sposobnost sledenja novim znanstvenim dognanjem. Tradicija, da kmetijo prevzame otrok, najmanj sposoben za šolanje, se je začela opuščati.¹¹⁷

Kmetijska strokovna pospeševalna služba je z oživitvijo socialističnega združništva in priznanjem pomena zasebnega kmetijstva za prehransko varnost v razmerah nezadovoljive stopnje izobraženosti kmečkih žensk za izobra-

¹¹⁰ Po podatkih raziskave iz sredine osemdesetih let je približno na 47 odstotkih kmetij bil edini lastnik zemlje mož, v slabi petini primerov pa sta bila mož in žena enakopravna lastnika zemlje (Angelca Rus in Mara Rupena-Osolnik, "Vloga žensk v razvoju vasi in podeželja", v: *Prihodnost slovenskega podeželja* (Novo mesto, 2001), ur. Ana Barbič, str. 154 (dalje: Rus in Rupena-Osolnik, "Vloga žensk v razvoju vasi in podeželja").

¹¹¹ Zadrúžna zveza Slovenije, interno gradivo, Andrej Petelin, "Današnje naloge zadrúžništva v Sloveniji", str. 9.

¹¹² Barbič, *Kmetov usakdan*, str. 308.

¹¹³ Ana Barbič, "Ali delo zagotavlja kmetičam enakopravnost v družbi?", *Teorija in praksa* 22, št. 10 (1985), str. 1244 (dalje: Barbič, "Ali delo zagotavlja kmetičam enakopravnost v družbi?").

¹¹⁴ *Izredni občni zbor ZZS*, str. 52.

¹¹⁵ Rus in Rupena-Osolnik, "Vloga žensk v razvoju vasi in podeželja", str. 160.

¹¹⁶ *Izredni občni zbor ZZS*, str. 52.

¹¹⁷ Barbič, *Kmetov usakdan*, str. 193.

ževanje teh kot metodo dela na podeželju organizirala tako imenovano kmetijsko-gospodinsko pospeševalno službo. Kot nosilci izobraževanja in usposabljanja kmečkih žensk za visoko produktivno tržno proizvodnjo so v zadružnih organizacijah začeli delovati odbori in aktivni kmečkih žena,¹¹⁸ ki so bili nova oblika združevanja, a so ohranjali značilnosti tradicionalnih podeželskih skupnosti, kot so osebni stiki in skupna prizadevanja za uresničevanje ciljev. Kljub temu da so bili del zadružnih organizacij z mentorjem, sta bila za uspešno delovanje ključna spontan interes in aktivnost članic.¹¹⁹

Glavna naloga kmetijsko-gospodinske pospeševalne službe je bila usposabljanje kmečkih žensk za naprednejšo, intenzivnejšo in kakovostnejšo kmetijsko proizvodnjo in dopolnilne dejavnosti, kot je kmečki turizem. Poudarek je bil na strokovnem izobraževanju iz kmetijstva, gospodinjstva ter kulturnega in družbenopolitičnega delovanja žensk. To je pomenilo tudi njihovo vključevanje v zadružne organizacije. Leta 1974 je kmetijska strokovna pospeševalna služba izvedla tudi sistemizacijo delovnih mest kmetijsko-gospodinskih pospeševalk (svetovalk) v vseh sedmih regijskih kmetijskih in kmetijsko-veterinarskih zavodih, leta 1975 pa še na takrat ustanovljenem Republiškem centru za pospeševanje kmetijstva.¹²⁰

Zadružna zveza Slovenije se je leta 1976 s programom za kmečke žene – začela je preučevati položaj kmečke ženske kot producentke, žene in matere – vključila v mednarodno leto žensk.¹²¹

Delo kmetijsko-gospodinske pospeševalne službe se je od sredine sedemdesetih let odrazilo v intenzivnem in načrtnem naraščanju števila odborov in aktivov kmečkih žena ter v širše zasnovanem izobraževanju kmečkih žensk ob delu. Odbori in aktivni žena, v letu 1977 je obstajalo 145 odborov in 237 aktivov kmečkih žensk, so skrbeli za izobraževanje in vsestransko širjenje obzorja, predvsem pa za pridobivanje znanj, ki so lahko doprinesla k večji in racionalnejši kmetijski pridelavi in prireji, sodobnemu gospodinjstvu, zdravi prehrani in zdravju družine.¹²² Predavanja in tečaji so bili posvečeni posameznim fazam dela na kmetiji v domeni kmečke ženske, gospodinsko izobraževanje pa je zajemalo vsebine o racionalizaciji gospodinskih opravil in o tem, kako pripraviti zdrave obroke za družino in podobno. Predavanja so obsegala tudi vsebine s področja tržnega kmetovanja in o vlogi kmetice kot proizvajalke v socialistični ureditvi in programih kmetijske proizvodnje, v skladu z agendo kmetijske strokovne pospeševalne službe pa so se nanašala tudi na prenos znanj o različ-

¹¹⁸ Poročilo ZZS, str. 39, 40; Izredni občni zbor ZZS, str. 52.

¹¹⁹ Barbič, *Kmetov vsakdan*, str. 190.

¹²⁰ Poročilo ZZS 1972–1976, str. 39, 40.

¹²¹ Prav tam.

¹²² X. redni OZ, str. 54.

nih oblikah povezovanja kmetov, še zlasti o pomenu in ciljnih kmečkih proizvodnih skupnosti.¹²³

Število izobraževalnih tečajev, predavanj, ekskurzij in tudi udeleženk je iz leta v leto naraščalo. V letu 1977 je kmetijsko-gospodinjska pospeševalna služba za 16.400 kmečkih žensk izvedla 469 predavanj. Organizirala je tudi tečaje s področja kmetijstva (traktorske) in 125 strokovnih ekskurzij. Za kmetijsko-gospodinjske pospeševalke/mentorje/-ice za delo s kmečkimi ženskami pa so priredili tri seminarje. Vsebinsko so pokrivali pridelovanje vrtnin in v okviru takrat aktualnega vprašanja razvoja kmečkega turizma ohranjanje kulturnih vrednot kmetijskega prostora, narodopisnih značilnosti, ljudskega stavbarstva in etnoloških vrednot.¹²⁴ Predavanja in tečaji so se vsebinsko nanašali na kmetijstvo, gospodinjstvo, kmetijsko zakonodajo, zdravstvo, kulturo, ljudsko arhitekturo, gradnjo, urejanje in opremljanje kmečkih hiš za potrebe kmečkega turizma, varstvo in vzgojo otrok, zadružništvo in samoupravljanje. Želja je bila z racionalizacijo razbremeniti kmečko žensko del v gospodinjstvu, dvigniti splošno izobrazbeno in kulturno raven prebivalstva ter ohraniti proizvodni potencial in kulturno dediščino.¹²⁵

Do konca sedemdesetih let so kmečke ženske (tudi s pomočjo izobraževanj) posegle v ključna vprašanja življenja na podeželju. Na področju kmetijske proizvodnje so se zavzele za proizvodno sodelovanje in uveljavljanje kmečkih žensk kot proizvajalk in njihovih pravic iz dela, za izobraževanje kmetic in kmečkih otrok, ustanavljanje otroških vrtcev (stalnih in potujočih) z namenom, da bi tudi kmečki otroci pridobili predšolsko vzgojo in bili socializirani tako kot mestni. Zavzemale so se tudi za gradnjo infrastrukturnih objektov na podeželju in za možnost razvoja dopolnilnih dejavnosti, še posebej kmečkega turizma. Zahtevale so ustreznejšo stipendijsko politiko, ki bi kmečkim otrokom zagotovila enake pogoje za šolanje, zavzemale so se za program rednega šolanja za poklic kmet/-ica na kmetijskih šolah in njihovih dislociranih oddelkih, pa tudi za pridobitev kvalifikacije za vodenje kmečkega turizma.¹²⁶

Za kmečke ženske sta bila ključna priznanje njihove vloge kot proizvajalke in pridobitev materialnega priznanja za delo. To so videle v povezovanju za skupno proizvodnjo, ki bi povečala produktivnost, dohodek in avtonomijo ter izboljšala njihov ekonomski položaj. Da kmečka ženska ne bi bila več "prive-sek" proizvodnje, so si prizadevale za članstvo v združenih organizacijah in razvijanje proizvodnega sodelovanja v proizvodnih skupnostih, kjer naj bi kmetija predstavljala delovno mesto za žensko.¹²⁷

¹²³ V. redni OZ, str. 16.

¹²⁴ VI. redni OZ, str. 50, 51.

¹²⁵ Izredni občni zbor ZZS, str. 55.

¹²⁶ VI. redni OZ, str. 51, 52.

¹²⁷ Prav tam, str. 51.



Razstava izdelkov Kmečkih žena v Zadvoru (Zadvor, 21. 5. 1989, foto: Marjan Ciglič) (Muzej novejšje in sodobne zgodovine Slovenije)

Izobraževalne metode kmetijsko-gospodinske pospeševalne službe so se spreminjale, z več predavanji v začetnem obdobju in več tečaji za interesne skupine v osemdesetih letih.¹²⁸

Kljub zahtevam kmetic po njihovi vključitvi v kmetijske zadrage in njihove aktivnosti, kot so bile razstave domače kulinarike in ročnih del, gledališke predstave, organiziranje proslav ob praznikih in kulturno-družabna srečanja, nekatere zadružne organizacije niso prepoznale njihove pomembne vloge v kmetijstvu. V nekaterih zadružnih organizacijah tako na začetku osemdesetih let še niso imeli odborov in aktivov žena. V večini kmetijskih organizacij pa se je delo s kmečkimi ženskami prijelo in je bilo že utečeno. Čeprav se je kmetijstvo feminiziralo, so bile ženske še vedno premalo zastopane v upravljanju zadružnih organizacij in so imele v primerjavi s svojimi partnerji in ženskami, zaposlenimi v družbenem sektorju, neenako socialno varnost.¹²⁹

V Sloveniji je bila med letoma 1972 in 1979 večina pravic iz sistema socialne varnosti za kmete, v sodelovanju z zadružništvom, vezana na lastništvo kmetije, ki je najpogostejše pripadalo gospodarju. Socialna in materialna var-

¹²⁸ XV. redni OZ, str. 57.

¹²⁹ VI. redni OZ, str. 52; Izredni občni zbor ZZS, str. 55.

nost kmečkih žensk sta bili v velikem nesorazmerju z njihovim dejanskim delom in prispevkom k pridelavi hrane na kmetiji in v družbi, kar je bila posledica kmetijske politike, sistema socialne varnosti in zakoreninjenih tradicionalnih predstav o vlogi spolov. Kmečka ženska je bila v večini primerov ne glede na delež delovne moči na kmetiji in njenega vodenja opredeljena kot gospodinja, torej vzdrževani član. Žensk,¹³⁰ ki jim je bila v okviru kmečkega gospodinjstva sredi osemdesetih let priznana vloga gospodarice, je bilo v Sloveniji dobra četrtina (26 odstotkov). Večje možnosti za socialno varnost, ki so presegle tedanji minimum, so za kmečke ženske nastopile z zakonodajo leta 1979. Do takrat so bile namreč izjema le vdove/gospodarice (12 odstotkov), samske ženske gospodarice/lastnice kmetije (3 odstotki) in tiste ženske, ki jim je mož prepustil vlogo gospodarice (11 odstotkov). Z novo zakonodajo so pravice, izhajajoče iz dela, lahko uveljavljali vsi tisti člani kmečkih gospodarstev, med njimi tudi kmečke ženske, ki so se ukvarjali samo s kmetovanjem.¹³¹ Čeprav so kmečke ženske v Sloveniji na družinskih kmetijah predstavljale pretežni del delovne sile in so v praksi vodile kmetije, pa je odločitve o upravljanju po ugotovitvah ruralne sociologinje Ane Barbič zvečine sprejemal mož kot nosilec, gospodar kmetije. Prav tako pri upravljanju zadružnih organizacij v osemdesetih letih niso bile udeležene v sorazmerju s svojim deležem v kmetijski proizvodnji.¹³² So pa zadružnice z uveljavitvijo pravice do porodniškega dopusta leta 1982 na področju socialne varnosti dosegle pomemben uspeh, saj so se v tem pogledu izenačile z delavkami družbenega sektorja.¹³³

Prizadevanja kmetijsko-gospodinskega pospeševanja za izboljšanje položaja kmečke ženske in kmečke družine so se nadaljevala tudi v osemdesetih letih. To problematiko so denimo poudarili na posvetu *Kmetica in razvoj* leta 1988, ko je kmetijsko-gospodinska pospeševalna služba vodila in usmerjala delo 385 aktivov kmečkih žensk s 15.060 članicami.¹³⁴

V tranzicijskem obdobju, leta 1990, so se aktivni kmečkih žena osredotočili na zdravje, organizirali plavalne tečaje, telovadbo s fizioterapijo in zdravniške preglede. Izvedli so tudi redno letno ekskurzijo po Toskani in Umbriji, da bi se ženske seznanile z razvojem turizma v tujini. Kmetice so v organizaciji kmetijsko-gospodinske pospeševalne službe sodelovale tudi na različnih prireditvah

¹³⁰ Leta 1981 je bilo po popisu prebivalstva med stalno prisotnim kmečkim prebivalstvom (173.364) 98.631 žensk. Od teh jih je poklic kmetice opravljalo 64.183, 34.402 pa so bile vzdrževane članice gospodinjstva, med njimi je bilo 11.490 tudi gospodinj. Te so neformalno opravile tudi večino kmečkih opravil in drugih družinskih obveznosti, a se formalno niso opredelile kot kmetice (*Statistični letopis SR Slovenije 1985* (Ljubljana, 1985), str. 74).

¹³¹ Barbič, "Ali delo zagotavlja kmeticam enakopravnost v družbi?", str. 1245.

¹³² XIII. redni OZ, str. 55.

¹³³ X. redni OZ, str. 54.

¹³⁴ XV. redni OZ, str. 31, 36.



Varstvo otrok (julij 1979, foto: Marjan Ciglič) (Muzej novejšje in sodobne zgodovine Slovenije)

ob krajevnih praznikih in na sejmih v Gornji Radgoni, Ljubljani in Kranju ter se udeleževale tradicionalnih srečanj kmetic in kmečkih družin, praznovanj, razstav, kulturnih prireditev ter enodnevnih in večdnevnih seminarjev.¹³⁵ Pri izobraževanju žensk so bili pomembni tečaji kmečkega turizma, sodobnega gospodinjstva in specifičnih področij proizvodnje, kot je higienski način pridobivanja mleka.

Po mnenju Mare Rupena-Osolnik¹³⁶ in Angelce Rus je kmetijsko-gospodinska pospeševalna služba z aktivni kmečkih žena predstavljala možen kanal za doseganje več ciljev: uveljavitev enakopravnejšega položaja kmetic pri delitvi dohodka s partnerji ali pridobivanju lastnega dohodka iz gospodarskih dejavnosti v okviru kmečkega gospodarstva, vzpostavitev enakovrednejšega

¹³⁵ XIX. redni OZ, str. 15.

¹³⁶ Mara Rupena-Osolnik je vse življenje delovala na področju kmetijstva in se zavzemala za izboljšanje položaja žensk, še posebej kmečkih, prehrano otrok ter za izboljšanje manj razvitih podeželskih območij. Opravljala je številne funkcije: bila je inštruktorica/inšpektorica kmetijsko-gospodinskih šol v Sloveniji, generalna sekretarka Zadrúžne zveze Slovenije, generalna sekretarka Rdečega križa SFR Jugoslavije, višja svetovalka Zveznega izvršnega sveta SFR Jugoslavije, samostojna svetovalka v Skupščini SR Slovenije, publicistka (*RUPENA OSOLNIK, Mara | Obrazi slovenskih pokrajin*, dostopno na: <https://www.obrazislovenskipokrajin.si/oseba/rupena-osolnik-mara/>), pridobljeno: 10. 1. 2025.

partnerstva pri odločanju ter zagotovitev večje prisotnosti kmetov v javnem in političnem življenju. Kmetijsko-gospodinjstva pospeševalna služba naj bi kmečkim ženskam predstavljala medij, prek katerega bi lahko vplivale na odločitve, ki so zadevale njihov položaj, kmetijstvo kot gospodarsko panogo in druga relevantna področja.¹³⁷

Mladi zadružniki

Kmetijska strokovna pospeševalna služba in organizatorji sodobne pridelave so skušali za kmetovanje mobilizirati tudi kmečko mladino. Mladi naj bi bili namreč dovzetnejši za sodobne načine pridelave in tehnološke novosti. Za njihovo pritegnitev v kmetovanje z namenom izpolnjevanja strateških ciljev kmetijske politike za podeželje sta si zastopniška interesna organizacija kmetov in gozdarjev, Zadružna zveza Slovenije, in družbenopolitična organizacija, Republiška konferenca Zveze socialistične mladine Slovenije (RK ZSMS), zamislili, da bi vsaka kmetijska (zadružna) organizacija imela aktiv mladih. Z medsebojnim sodelovanjem sta aktivne mladih začeli ustanavljati leta 1972, tem pa so pri delu, oblikovanju aktivov in programov dela pomagali strokovnjaki – mentorji v zadrugah.¹³⁸

Aktivni mladih zadružnikov so se kot sestavni del vključili v ZSMS in so delovali v skladu s programom in usmeritvami Zadružne zveze Slovenije in RK ZSMS. Za koordinacijo in usklajevanje med njima sta skrbela Odbor za kmečko mladino pri Zadružni zvezi Slovenije in Komisija za kmetijstvo pri RK ZSMS oziroma konferenca mladih v kmetijstvu,¹³⁹ ki so jo na republiški ravni sestavljali povezani predstavniki posameznih aktivov.¹⁴⁰ V tranzicijskem obdobju je s prenehanjem delovanja RK ZSMS njene naloge prevzela Zveza slovenske kmečke mladine.¹⁴¹

Določena finančna sredstva za delovanje aktivov mladih so zagotavljale zadružne organizacije, deloma pa so jih z lastno dejavnostjo pridobivali sami, in sicer z organiziranjem lastne proizvodnje ter drugimi akcijami. Ponekod so jih sofinancirali skladi za pospeševanje kmetijstva.¹⁴²

Aktivni mladih zadružnikov so v lokalni skupnosti programsko oziroma vsebinsko skrbeli za izobraževanje (tudi politično) kmečke mladine in druge

¹³⁷ Rus in Rupena-Osolnik, "Vloga žensk v razvoju vasi in podeželja", str. 156.

¹³⁸ *Izredni občni zbor ZZS*, str. 50.

¹³⁹ *X. redni OZ*, str. 51.

¹⁴⁰ *Izredni občni zbor ZZS*, str. 50.

¹⁴¹ *XIX. redni OZ*, str. 15.

¹⁴² *Izredni občni zbor ZZS*, str. 50.



Tekmovanje mladih zadruţnikov (Krško, avgust 1982, foto: Janez Pukšič) (Muzej novejše in sodobne zgodovine Slovenije)

dejavnosti, ki so prispevale k izobraţevanju. Izobraţevanja niso bila omejena le na strokovna predavanja, seminarje, praktične proizvodne/demonstracijske poskuse, kmečke igre, izlete in strokovne ekskurzije, temveč so z njimi spodbujali tudi vključevanje kmečke mladine v kmetijske šole.¹⁴³ Specifične oblike izobraževanja so bila razna tekmovanja v znanju, kmetijskih ve  inah in tekmovanja za velike hektarske pridelke.¹⁴⁴ Aktivni kmečke mladine so bili organizacijsko vezani na republiški odbor Zveze socialistične mladine Slovenije – ZSMS.¹⁴⁵ Njegov program je imel značaj kmetijsko pospeševalne službe in se je v delo aktivov kmečke mladine vključeval z mentorstvom. Opredeljeval je tudi letna tekmovanja mladih traktoristov, kvize *Kaj ve  o kmetijstvu*, tradicionalna tekmovanja *Mladi in kmetijstvo*,¹⁴⁶ udeležbo na raznih lokalnih prireditvah, razstavah in manifestacijah. Traktorska tekmovanja v oranju, regijska, republi ska in zvezna, so prispevala k spoznavanju in uveljavljanju pravilne rabe kmetijske mehanizacije.¹⁴⁷

¹⁴³ VI. redni OZ, str. 53.

¹⁴⁴ *Kmetijsko zadružništvo na Slovenskem*, str. 69.

¹⁴⁵ *Izredni občni zbor ZZS*, str. 50.

¹⁴⁶ XVII. redni OZ, 32.

¹⁴⁷ *Kmetijsko zadružništvo na Slovenskem*, str. 69.

Med mladimi zadružniki so na začetku osemdesetih let v ospredje stopali vprašanje njihovega družbenoekonomskega položaja v kmetijskih organizacijah, štipendiranje, doseganje načrtovane proizvodnje in razvojnih programov, strokovno izobraževanje, manifestativne akcije in družabne prireditve.¹⁴⁸ Za kmečko mladino so bila pomembna vprašanja, povezana z razvojem njihove kmetije, saj je bil ta podlaga za njihov potencialni enakopravni dohodkovni in socialni položaj.

Članstvo mladih kmetov v aktivih mladih zadružnikov se je spreminjalo. Leta 1984 je bilo v 129 aktivih mladih zadružnikov vključenih 8650 mladih,¹⁴⁹ do leta 1986 pa se je v 122 aktivih mladih število članov prepolovilo – upadlo je na 4298. Do upada članstva v aktivih mladih zadružnikov, vezanih na občinske mladinske konference, je prišlo tudi v tranzicijskem času, leta 1990, saj so te prenehale obstajati. V okviru zadružnih organizacij tega ni bilo toliko čutiti, saj so bili programi dela pestri ali pa skromni.¹⁵⁰

Sklep

Kmetijska strokovna pospeševalna služba je po oživitvi zadružništva in svoji posodobitvi ter revitalizaciji na začetku sedemdesetih let 20. stoletja predstavljala enega od temeljnih vzvodov obnove zasebnega kmetijstva, kar jo je v strateških razvojnih usmeritvah ter ciljih kmetijstva in živilske industrije umeščalo v integralni del ukrepov za doseg razvojnih nalog kmetijstva. Dolgoročni cilj slovenskega kmetijstva je bil v okviru tako imenovanega zelenega načrta dvigniti stopnjo samopreskrbe na 85 do 88 odstotkov. Zeleni načrt naj bi, v nasprotju s preteklimi praksami, uresničili z razvojnimi in investicijskimi programi, ki so veljali za družbeni in zasebni sektor kmetijstva.¹⁵¹ Ključno vlogo pri tem je imela kmetijska strokovna pospeševalna služba, ki si je prizadevala obnoviti zasebno kmetijstvo s programom preusmerjanja. Ta je predvideval prestrukturiranje kmetij iz vsestranske in samooskrbno usmerjene pridelave v specializirano tržno proizvodnjo, prilagojeno naravnim danostim.

Dejavnosti službe so bile usmerjene v uvajanje tehničnih in bioloških inovacij, nudenje strokovne pomoči tržno usmerjenim kmetijam ter povezovanje kmetov v različne kmečke skupnosti.¹⁵² S prenosom znanja in izkušenj na najširši krog kmetovalcev je služba želela racionalizirati in intenzivirati proizvo-

¹⁴⁸ X. redni OZ, str. 63.

¹⁴⁹ XIII. redni OZ, str. 59.

¹⁵⁰ XIX. redni OZ, str. 16.

¹⁵¹ "Zeleni načrt je stvar celotne družbe 1", *Kmečki glas*, 30. 1. 1974, št. 4, str. 6.

¹⁵² XIII. redni občni OZ, str. 25.

dnjo na vseh kmetijah, še posebej na tistih, ki so se specializirale za določeno področje (npr. za govedorejo, pridelavo mleka).

Temelj za uresničitev teh ciljev sta predstavljali kmetijska in zemljiška politika. Zakona o kmetijskih zemljiščih iz let 1973 in 1979 (ZKZ-73 in ZKZ-79) sta urejala ključna področja, kot so varstvo kmetijskih zemljišč, promet s kmetijskimi zemljišči, zakup, zemljiški maksimum, pravni položaj kmetijskih zemljiških skladov, kmetijske prostorsko-ureditvene operacije in skupne pašnike.¹⁵³ Čeprav je zemljiška zakonodaja ohranjala maksimum 10 hektarjev obdelovalne zemlje na kmeta, je hkrati z omogočanjem zakupa do te meje odpirala možnosti za povečanje kmetijske proizvodnje in samooskrbe s hrano. K intenziviranju proizvodnje so prispevale tudi prostorsko-ureditvene operacije, kot so arondacije, komasacije, medsebojna menjava zemljišč, združevanje zemljišč in melioracije, saj so omogočale racionalnejšo in učinkovitejšo rabo mehanizacije.

Kmetijska strokovna pospeševalna služba, organizirana na krajevni, regionalni in republiški ravni, se je postopoma krepila tako številčno kot strokovno. To ji je omogočilo sofinanciranje iz republiškega in občinskih skladov za intervencije v kmetijstvo, pri čemer so bile glavni nosilec izvajanja programa zadružne organizacije. V začetku osemdesetih let je služba dobila značaj tehnološke službe za kooperacijsko proizvodnjo in v svoj enotni program vključila tudi tehnološko službo z družbenih posestev.

Glede na učinke dela kmetijske pospeševalne službe je mogoče reči, da je bila eden od pomembnejših dejavnikov gospodarske rasti v kmetijski pridelavi. Kljub temu so obstajale omejitve; spodbujanju kmetijske proizvodnje se je posvečalo manj pospeševalcev, torej kmetijskih svetovalcev, kot jih je bilo v službi zaposlenih, sredi osemdesetih let je denimo veljalo, da je regijska specialistična služba prešibka.

Vseeno je služba dosegla opazne rezultate. Program preusmerjanja kmetij iz samooskrbne v specializirano tržno proizvodnjo ji je do leta 1988 uspelo uvesti pri dobri četrtini vseh kmetij. Po ugotovitvah ruralne sociologinje Ane Barbič je bila približno četrtina kmetij, pretežno tržno usmerjenih, tudi neposredna prejemnica svetovalnih storitev, saj so jih kmetijski svetovalci najpogosteje obiskovali. Regionalno so po neposrednih stikih s pospeševalci pri spoznavanju novosti s področja kmetijstva izstopale občine Velenje, Slovenske Konjice in Trebnje, medtem ko so se kmetje v občini Grosuplje o dosežkih kmetijskih znanosti najpogosteje seznanjali v kmetijski zadrugi.

Ob tem je treba poudariti, da je delo službe doseglo bistveno širši krog kmečkega prebivalstva, kot kažejo podatki o neposrednih stikih. Njeno delova-

¹⁵³ "Zakon o kmetijskih zemljiščih", *Uradni list SRS*, št. 26 (1973), 236. ukaz, str. 1066–1079; "Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o kmetijskih zemljiščih", *Uradni list SRS*, št. 1 (1979), 5. ukaz, str. 63–82.

nje se je v javnosti pogosto napačno enačilo le z osnovno mrežo svetovalcev v zadruţnih organizacijah. Pri tem se je spregledal ogromen doseg medijev (radia, televizije in tiska), ki so jih kmetje sami navajali kot najpogostejši vir informacij o tehničnih, tehnoloških in agrotehničnih novostih. Strokovne vsebine za te medije so namreč pogosto pripravljali prav agronomi iz kmetijskih organizacij, regionalnih zavodov ter sodelavci raziskovalnih in pedagoških institucij, ki so se občasno vključevali v izvajanje pospeševalnega programa.¹⁵⁴

Specializirane kmetije so, podobno kot druţbena posestva, dosegale intenzivnost pridelovanja, primerljivo z razvitimi druţavami. Pomembno vlogo pri tem je imela kmetijska strokovna pospeševalna sluţba, ki je ne glede na to, da vse spodbude niso dosegle zastavljenih ciljev, bistveno pripomogla k razvoju. Posledično je domače kmetijstvo konec osemdesetih let zadovoljevalo pribliţno 82 odstotkov potreb po hrani v Sloveniji.

Kljub temu pa samooskrba ni bila povsem usklajena s potrebami. Slovenija je pridelala premalo ţit, olja in sladkorja, po drugi strani pa je imela preseţke mleka ter govejega in perutninskega mesa. Primerjave so kazale na določen zaostanek: pri pridelavi pšenice so bili hektarski pridelki za 15 odstotkov nižji kot v Avstriji; pri koruzi je zaostanek za Avstrijo znašal 30 odstotkov; pridelava mleka na kravo je bila za okoli 45 odstotkov pod evropskim povprečjem, čeprav se je mlečnost po letu 1975 izbol sala za 40 odstotkov. Tudi z ekonomskega vidika je kmetijstvo zaostajalo. Rentabilnost kmetijske proizvodnje je dosegla le 60 odstotkov povprečne rentabilnosti slovenskega gospodarstva. Poleg tega so bila tudi cenovna razmerja med kmetijskimi pridelki in proizvodnimi sredstvi manj ugodna kot v povpre ju v Evropski skupnosti.¹⁵⁵

¹⁵⁴ *Izredni ob ni zbor ZZS*, str. 16.

¹⁵⁵ Kova i , "Kmetijstvo v razvoju pode elja", str. 163, 164.

Marta Rendla

AGRICULTURAL EXTENSION SERVICE IN EFFORTS FOR MAXIMIZING FOOD YIELD

SUMMARY

The Agricultural Extension Service, which was revitalized in the early 1970s as part of the new concept for the development of agriculture and the food industry, focused on transferring knowledge and technological advancements from agricultural sciences into wide practice, with the aim of intensifying agriculture and increasing agricultural production. Up until that point, agricultural policy had been unfavorable towards private farming. However, under the conditions of the adopted ambitious so-called Green Plan for agricultural development, which aimed to achieve 85 to 88 percent food self-sufficiency, the decision was made to revive private farming. As a result, the government decided to reinstate both socialist cooperatives and the Agricultural Extension Service. By transferring knowledge of technological advancements in agricultural sciences to the widest circle of peasants, the aim was to influence and assist in increasing agricultural production and livestock breeding. Private farming was to be revived through the so-called farm reorientation – by transforming both pure and mixed farms from a versatile, self-sufficiency-oriented production into a simplified, specialized market production. This meant a shift towards specialization in a specific type of production or breeding (such as cattle farming, vegetables).

As part of three main tasks, the advice provided by the Agricultural Extension Service to peasants covered nine areas of agriculture: crop production, livestock farming, production communities as the primary form of peasant cooperation and guiding agricultural production within them, peasant education, organization of the Agricultural Extension Service, development of supplementary activities on farms (e.g., rural tourism), education of peasant women (Agricultural Home Economics Service), and the education and networking of rural youth (young cooperators). To intensify crop production, the Agricultural Extension Service advised peasants on land management and fertilization, as well as on specific crops and the renewal of various plantations (fruit, vineyards, and hops). In the field of livestock farming, its attention was focused on better utilization of grassland and increasing the quality and economically produced feed. In livestock farming, advice was also provided on the arrangement of farm buildings and specific livestock sectors. To increase overall agricultural production, advice was given on the introduction of new, promising forms of

production cooperation among peasants within rural and production communities, as well as on long-term designed market-oriented production.

The direct involvement of the Agricultural Extension Service in agricultural production, which during the period under review was linked to the diversified food-processing industry, was one of the key factors contributing to economic growth in agricultural production. Domestic agriculture, also due to its efforts, by the end of the socialist era in 1990, satisfied Slovenia's food needs with a share of about 82 percent. Although self-sufficiency was not fully aligned with needs – on one hand, Slovenia produced too little grain, oil, and sugar, while on the other hand, it produced too much milk, beef, and poultry meat – agricultural food production had achieved better results than in the early 1970s.

VIRI IN LITERATURA

- Zadružna zveza Slovenije, interno gradivo, *V. redni občni zbor. Poročilo Upravnega odbora za V. redni občni zbor Zadružne Zveze SR Slovenije* (Ljubljana, 1977).
- Zadružna zveza Slovenije, interno gradivo, *VI. redni občni zbor. Poročilo Upravnega odbora za VI. redni občni zbor Zadružne zveze SR Slovenije* (Ljubljana, 1978).
- Zadružna zveza Slovenije, interno gradivo, *Izredni občni zbor Zadružne zveze Slovenije* (Ljubljana, 1980).
- Zadružna zveza Slovenije, interno gradivo, *X. redni občni zbor. Poročilo upravnega odbora za X. redni občni zbor Zadružne Zveze Slovenije* (Ljubljana, 1982).
- Zadružna zveza Slovenije, interno gradivo, *XIII. redni občni zbor. Letno poročilo 1984* (Ljubljana, 1985).
- Zadružna zveza Slovenije, interno gradivo, *XIV. redni občni zbor. Letno poročilo 1985* (Ljubljana, 1986).
- Zadružna zveza Slovenije, interno gradivo, *XV. redni občni zbor. Letno poročilo 1986* (Ljubljana, 1987).
- Zadružna zveza Slovenije, interno gradivo, *XVII. redni občni zbor. Letno poročilo 1988* (Ljubljana, 1989).
- Zadružna zveza Slovenije, interno gradivo, *XIX. redni občni zbor. Letno poročilo 1990* (Ljubljana, 1991).
- Zadružna zveza Slovenije, interno gradivo, Andrej Petelin, "Današnje naloge zadružništva v Sloveniji", str. 1–11.
- Zadružna zveza Slovenije, interno gradivo, "Organizacije združenih kmetov in skupnosti na podlagi pogodbe."
- Zadružna zveza Slovenije, interno gradivo, *Razvoj in stanje slovenskega kmetijstva v luči nalog zadružne zveze SR Slovenije. Ustanovni občni zbor Zadružne zveze SR Slovenije* (Ljubljana, 6. julij 1972).

Kmečki glas – Ljubljana, letnik 1974.

- "Zakon o kmetijskih zemljiščih", *Uradni list SRS*, št. 26 (1973), 236. ukaz, str. 1066–1079.
- "Zakon o dedovanju kmetijskih zemljišč in zasebnih kmetijskih gospodarstev (kmetij)", *Uradni list SRS*, št. 26 (1973).
- "Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o kmetijskih zemljiščih", *Uradni list SRS*, št. 1 (1979), 5. ukaz, str. 63–82.
- "Zakon o preživninskem varstvu", *Uradni list SRS*, št. 1 (1979).
- "Zakon o zagotavljanju in usmerjanju sredstev za usposabljanje zemljišč za družbeno organizirano kmetijsko proizvodnjo", *Uradni list SRS*, št. 33 (1982).

"RUPENA OSOLNIK, Mara", *Obrazi slovenskih pokrajin*, dostopno na: <https://www.obrazislovenskihpokrajin.si/oseba/rupena-osolnik-mara>, pridobljeno: 10. 1. 2025.

-
- Avsec, Franci**, "Zadruga na Slovenskem: kratek zgodovinski oris", *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo: Solidarnostne ekonomije* 46, št. 1–2 (2028), str. 104–116.
- Avsec, Franci**, "Kmetijsko zadruženstvo na Slovenskem", v: *Kmetijsko zadruženstvo* (Ljubljana, 1998), str. 1–10.
- Barbič, Ana**, *Kmetov usakdan: položaj in prihodnost družinskih kmetij na Slovenskem* (Ljubljana, 1991).
- Barbič, Ana**, "Ali delo zagotavlja kmetičam enakopravnost v družbi?", *Teorija in praksa* 22, št. 10 (1985), str. 1244–1254.
- Čepič, Zdenko**, "Spor z Informbirojem in jugoslovanska kmetijska politika", v: *Jugoslavija v hladni vojni* : [zbornik z Znanstvenega posveta Jugoslavija v hladni vojni, Ljubljana, 8.–9. maja 2000] = Yugoslavia in the cold war : [the collection of papers at the Scientific Conference Yugoslavia in the Cold War, Ljubljana, 8–9 May 2000] (Ljubljana, 2000), str. 319–338.
- Čepič, Zdenko**, "Kmetje in zadruženstvo v pogledih Edvarda Kardelja", v: Alojz Cindrič (ur.), *Čarnijev zbornik mednarodnih družboslovnih in humanističnih razprav* = A Festschrift for Ludvik Čarni, studies in social and humanities sciences (Ljubljana, 1998), str. 325–336.
- Čepič, Zdenko**, "Kaj, kako, zakaj? Oris odnosa države do kmetijstva in kmetov v zgodnjem jugoslovanskem socializmu, 1945–1953 (poudarek na Sloveniji)", *Prispevki za novejšo zgodovino* (Zbornik Andreja Studna) 64, št. 1 (2024), str. 575–591.
- Čepič, Zdenko**, "Kmetijska politika in kmetijstvo", v: *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992* (Ljubljana, 2005), str. 889–893.
- Kmetijsko zadruženstvo na Slovenskem* (Ljubljana, 1983).
- Kovačič, Matija**, "Kmetijstvo v razvoju podeželja", v: *Prihodnost slovenskega podeželja: prostor, prebivalci, gospodarske dejavnosti* (Novo mesto, 1991), str. 163–183.
- Lazarevič, Žarko**, *Delo in zemlja. Male študije kmečkega sveta* (Ljubljana, 2022).
- Lazarevič, Žarko, Rendla, Marta in Sedlaček, Janja**, *Zgodovina zadruženstva v Sloveniji: (1856–1992)* (Ljubljana, 2023).
- Makarovič, Marija**, "Družine z vitalnih in odmirajočih kmetij v luči nekaterih odnosov", v: *Prihodnost slovenskega podeželja: prostor, prebivalci, gospodarske dejavnosti* (Novo mesto, 1991) str. 133–148.
- Mlinar, Zdravko**, "Sociologija, agrarna politika in razvoj podeželja", *Teorija in praksa* 7, št. 6–7, 1970, str. 901–913.
- Nishimizu Mieko in M. Page, John**, "Total Factor Productivity Growth, Technological Progress and Technical Efficiency Change: Dimensions of Productivity Change in Yugoslavia, 1965–78", *The Economic Journal* 92, št. 368 (1982), pp. 920–936.
- Partlič, Slava**, "'Znanost' v agrarni politiki Jugoslavije", *Teorija in praksa* 26, št. 3–4

(1989), str. 428–434.

Poročilo Zadružne zveze SR Slovenije 1972–1976 (Ljubljana, 1976).

Rus, Angelca in Rupena-Osolnik, Mara, "Vloga žensk v razvoju vasi in podeželja",
v: Barbič, Ana (ur.), *Prihodnost slovenskega podeželja* (Novo mesto, 2001), str.
149–162.

Swain, Nigel, *Collective Farms which Work?* (Cambridge, 1985), <https://doi.org/10.1017/CBO9780511522017>.

Statistični letopis SR Slovenije 1985 (Ljubljana, 1985).

